

LUNDS
UNIVERSITET

Medeltida personidentitetsbegrepp

Autentisering under medeltiden

Författare: Björn Gisbertz

Handledare: Lovisa Brännstedt

Kandidatuppsats ARKH04 Historisk arkeologi

Januari 2020

Lunds universitet
Humanistiska och teologiska fakulteterna
Institutionen för arkeologi och antikens historia
LUX, Lunds universitet
Box 192, 221 00 LUND

Abstract

The thesis describes the concept of identity certification – to identify oneself and to be able to uniquely be identified by others – in a Scandinavian Middle Ages (ca. 1050-1500) context. Furthermore, the essay shows the possibilities of combining systems scientific analysis methods and concept in a historical-archaeological context.

Name and taking of an oath by others to certify someone's identity were the strongest identity certification candidates in combination with marks and profession, often the two latter in combination. Five different identity certification groups were found: biometric (I), cognitive (II), chronological (III), geographical (IV) and through ownership (V).

Historical archaeology is most useful and the methods most applicable for identity certification candidates through ownership (V).

Keywords

Identity Authentication Certification ID Medieval

Nyckelord

Identitet Autentisering Identitetsbegrepp ID Medeltid

OrcID

Bjorn Gisbertz (<https://orcid.org/0000-0002-9856-6197>)

Innehållsförteckning

INLEDNING	3
SYFTE	3
DISPOSITION	3
FÖRORD OCH TIDIGARE FORSKNING INOM ÄMNET.....	4
BEGREPP	6
IDENTITET.....	6
IDENTITETSBEGREPP	7
<i>Biometriska identitetsbegrepp (typ I)</i>	8
<i>Kognitiva identitetsbegrepp (typ II)</i>	8
<i>Kronologiska identitetsbegrepp (typ III)</i>	9
<i>Rumsliga identitetsbegrepp (typ IV)</i>	9
<i>Identitetsbegrepp i ägande (typ V)</i>	9
IDENTIFIERING	9
AUTENTISERING (LEGITIMERING).....	12
SYSTEM I ETT HISTORISK-ARKEOLOGISKT SAMMANHANG	13
CERTIFIKAT (LEGITIMATIONSHANDLING) OCH CERTIFIKATSUTGIVARE	14
METOD	16
REDOVISNING AV ARBETSSÄTT	16
METODBESKRIVNING	18
<i>Influenser från informatik och systemvetenskap</i>	18
<i>Iterativa analysmodeller</i>	20
SYSTEMVETENSKAPLIGA METODER.....	20
<i>M³</i>	21
<i>Soft Systems Methodology (SSM)</i>	22
ANALYS OCH DISKUSSION	23
<i>När behövdes identifikation under medeltiden?</i>	23
BIOMETRISKA IDENTIFIERINGSBEGREPP (TYP I)	24
<i>Kroppsmått och vikt</i>	24
<i>Naturliga och tillfogade märken på kroppen</i>	25
<i>Avbildningar och personporträtt för identifikation</i>	27
<i>Fingeravtryck och handflateidentifiering (daktyloskopi)</i>	28
<i>Mänsklig arvs massa (DNA)</i>	29
KOGNITIVA IDENTITETSBEGREPP (TYP II)	31
<i>Namn (Onomastik)</i>	31
<i>Edgång</i>	35
KRONOLOGISKA IDENTITETSBEGREPP (TYP III)	37
<i>Födelsedag, dopdag och helgondagar</i>	37
RUMSLIGA IDENTITETSBEGREPP (TYP IV).....	39
<i>Geografisk identitetstillhörighet</i>	39
IDENTITETSBEGREPP I ÄGANDE (TYP V)	42
<i>Märken och bomärken</i>	42
<i>Identitetsbegrepp utifrån skrå och yrkestillhörighet</i>	44
RESULTAT OCH SLUTSATS	46
SAMMANSTÄLLNING AV KANDIDATERNA TILL IDENTITETSBEGREPP	46
SLUTSATSER AV ANALYSEN	47
SAMMANFATTNING	49
REFERENSER	51

Inledning

Syfte

Uppsatsens syfte är att utifrån ett historisk-arkeologiskt perspektiv och med hjälp av både arkeologiskt och historiskt material försöka finna svaret på två frågeställningar i ett medeltida sammanhang:

- a) Hur kunde individen unikt identifiera sig under medeltiden?
- b) Hur kunde individen bli unikt identifierad av andra under medeltiden?

Uppsatsen avgränsas till:

- a) skandinavisk medeltid (ca år 1050–1500).
- b) identitetsbegrepp som kan tillämpas i en analfabetisk kontext.
- c) Identifiering (autentisering).

Uppsatsen omfattar inte:

- a) auktorisering (rättigheter och behörighet) efter en korrekt identifiering.
- b) de identitetshandlingar (certifikat) som upprättades under perioden.
- c) de register som upprättades under perioden.

Disposition

Uppsatsen handlar om att unikt identifiera sig och låta sig bli unikt identifierad i en medeltida kontext. Begrepp som identitet, identitetsbegrepp, autentisering och system behöver definieras och diskuteras innan de sätts i ett historisk-arkeologiskt sammanhang, vilket inleder uppsatsen. Även metoder för att analysera ett system från systemvetenskapen kunde, med viss anpassning, tillämpas på materialet.

Att identifiera sig och bli identifierad är en central del av informationssystem och i systemvetenskapliga termer innebär identifiering ett system bestående av någon som skall identifieras, någon som skall identifiera, kommunikation dem emellan, ett medium eller attribut som utgör bevis och tillkommande entiteter (personer eller objekt) i processen. Uppsatsen är en ansats att belysa ett medeltida sammanhang ur ett systemvetenskapligt analysperspektiv.

Förord och tidigare forskning inom ämnet

Det finns förvånansvärt lite skrivet om identitetsbegrepp för att identifiera sig och annan under medeltiden och, vid ytterligare undersökning av ren nyfikenhet, även tidigare. Det råder däremot ingen brist på litteratur om identitet. Begreppet identitet har två betydelser som jag kommer till i uppsatsen.

Låt oss börja med det första – betydelsen av *identitet* att utifrån individens tankar och bakgrund utforska sig själv och förstå sig själv – och att definieras som en identitet av ett kollektiv. Det skrivs mycket litteratur om att välja identitet, förändra eller bli förändrad i exempelvis sin sexuella, nationella, regionala, politiska och kulturella identitet, att vara någon man inte är, att vilja bli någon, att vilja vara någon annan och att förändra hur människor ser på mig och hur jag ser på mig själv genom andras ögon. Ett slags inifrån och ut-perspektiv i syfte att närma sig svaret på den mest grundläggande frågan inom humanismen: *vem är jag och varför det?* Inom humanistiska ämnen har identitetsforskningen en viktig och central plats med många förgreningar. Ur ett historisk-arkeologiskt perspektiv handlar det om identitet ur ett *postprocessuellt perspektiv*.

Den andra betydelsen av *identitet* handlar om ett tydligt naturvetenskapligt perspektiv - att som betraktare kunna identifiera någon eller någon utifrån och in. Om humanisten tar avstamp i den universella frågan om vem jag är så ägnar sig naturvetaren åt samman behjärtansvärda ämne med frågeställningen: *vad är jag och varför det?* Det handlar om att kategorisera, gruppera och sortera mängder av objekt för att förfina metoder att kunna bestämma dem unikt. Något som har grenar och löv men ingen stam är en buske, finns stam dessutom så är det ett träd. En bättre metod tas fram och förkastar en sämre. Ur ett historisk-arkeologiskt perspektiv handlar den andra betydelsen av identitet och framför allt identifiering ur ett *processuellt perspektiv*.

Efter ett antal iterationer och förbättringar har det bildats en komposthög med tidigare uppskattade metoder men med konstaterade brister som medfört att de förkastats. Dessa metoder sorteras ut och glöms bort, de kan till och med skada om de kan förväxlas och råka användas istället för bättre. Det måste gå en tid innan de blir så pass gamla att de är ofarliga och kan börja skrivas om. Identifiering kan vara ett sådant begrepp. Ur ett historisk-arkeologiskt perspektiv finns det inte begrepp som gör att man kan se att det sedan första civilisationerna uppstod funnits identifiering, certifikat och register. Det här öppnar upp området med stort intresse för mig och är något jag vill fördjupa mig i och sammanställa. Det finns samtidigt

mycket dokumentation kring varje enskilt identitetsbegrepp inom litteraturen – den som vill fördjupa sig i sigill, arkeogenetik, namnhistoria, edgång, tidsbegrepp eller avbildningar genom historien har hela bibliotek att finna information inom. Ur detta perspektivet är området överväldigande. Men att diskutera det ur att kunna identifiera en människa unikt har förvånansvärt få skrivit om.

Om jag skall nämna några författare som har betytt mycket för identitetsbegreppen i ett medeltida sammanhang så vill jag inleda med Valentin Groebners *"Personbevis"* (Groebner 2004), som blev en skatt att finna för identitetsbegrepp att undersöka vidare. Han har tagit sig an uppgiften relativt nyligen, fått mycket god publicitet om det och är en utmärkt inkörsport i ämnet. David Ewing Duncans *"Kalendern"* (Duncan 2000) har lyckats med konststycket att redovisa tidsbegreppet genom historien och Ken Alders *"Världens mått"* (Alder 2002) om längdmåttets historia har varit inspiration till uppsatsval och disposition. Sedan jag läste boken för första gången för många år sedan ler jag fortfarande när jag tänker på vilken möda och fantastisk historia kalendern jag sitter och bokar tid i har bakom sig. Peter Checklands *"Soft Systems Methodology"* (Checkland 1999) utvecklades för femtio år sedan och lade grunden till systemvetenskapen, en relativt ny vetenskap som befinner sig mellan humanismen, samhälls- och naturvetenskapen. För en systemvetare finns det ingen konflikt mellan att både bekänna sig till ett processuellt och postprocessuellt synsätt. Att välja ett av dem är som att välja bort syn till förmån för hörsel eller tvärtom. Olika sinnen, synsätt och perspektiv berikar och som komplement till denna uppsats kan jag varmt rekommendera S C Holmbergs *"Systemik – något om systemvetenskapens praktiska tillämpning i en komplex värld"* (2019).

Uppsatsen vill med hjälp av ett systemvetenskapligt synsätt undersöka möjligheten att kombinera naturvetenskapliga begrepp, samhällsvetenskapliga metoder och humanistiska forskningsområden. Slutsatsen är att det fungerar väl. Fortsättningen blir att göra det ännu bättre nästa gång med de erfarenheter som gjorts. Det har varit en glädjefull och spännande inledning till något jag ser fram emot att forska mer inom framöver.

Lund den 8 januari 2020

Björn Gisbertz

Begrepp

De begrepp som hämtats från systemvetenskapen samt de som inte är att betrakta som inom området vedertagna, redovisas och diskuteras i detta kapitel ur ett historisk-arkeologiskt tillämpningsperspektiv.

Begrepp	Definition
Identitetsbegrepp	De egenskaper och namn som kan definiera en individ.
Identitet	En uppsättning identitetsbegrepp som tillsammans unikt identifierar individ i en definierad population.
Identitetscertifikat (Legitimationshandling)	Den handling som individen förfogar över med en utvald mängd identitetsbegrepp som unikt identifierar denne. Ett certifikat kan sägas vara en distribuerad del av ett register. Den som upprättar certifikatet är dess utgivare.
Identitetsregister	Förteckning över identitetsbegrepp per individ för en definierad population. De handlingar som andra än individen förfogar över för att kunna identifiera individen. Ett register kan sägas vara en sammanställning av en mängd certifikat.
Autentisering (identifiering)	Den process som innebär att antingen individen identifierar sig (ofta med ett certifikat) eller att någon identifierar individen (ofta genom ett register) unikt.

Tabell 1 Sammanfattning över de begrepp som hämtas från ämnet systemvetenskap till uppsatsen.

Identitet

Ordet identitet kommer ifrån latinska ordet *idem*, som betyder *densamme* eller *detsamma*. I sin latinska form *identias* kan ordet både betyda självbild och medvetenheten om sig själv som en unik individ. Svenska Akademiens ordbok (SAOB 1933, *identitet*) definierar identitet som:

- egenskap(en) eller förhållande(t) att två eller flera personer, ting eller begrepp äro ett och samma, att något är absolut detsamma som något annat; absolut likhet eller kongruens (mellan två eller flera ting eller begrepp; även om förhållandet att två eller flera djur eller växtindivider tillhöra samma art eller att två ting äro av ett och samma slag.
- förhållande(t) att någon eller något är densamma eller detsamma vid olika tillfällen och under växlande omständigheter.
- förhållande(t) att en person verkligen är (konstateras vara) den han utger sig för eller uppgives eller antages vara eller att ett föremål är vad det uppgives vara. Bevisa eller styrka sin identitet. Fastställa en förbrytares identitet.
- likformighet, homogenitet; enhetlighet.

Svenska Akademiens ordbok konstaterar två större betydelser. Den första att begreppet kan handla om en befintlig och ursprunglig eller av individen antagen gruppidentitet – ett antal individer som delar en uppsättning homogena och enhetliga egenskaper, där egenskaperna tillsammans som skall uppfyllas utgör mallen att mätas mot. Den andra betydelsen de egenskaper som unikt kan användas för att a) individen kan styrka sin identitet och b) kontrollera att en individ är den denne utger sig för att vara. Detta helst med hjälp av egenskaper som är desamma för individen vid olika tillfällen och under växlande omständigheter.

Den senare betydelsen är strikt definierat en utökning av den föregående med en uppsättning egenskaper till dess att samtliga individer i en avgränsad population kan identifieras unikt. Dessa egenskaper kallas för identitetsbegrepp eller personidentitetsbegrepp (Österlund, 2018).

Identitetsbegrepp

I uppsatsens analysarbete har det gått att urskilja fem olika grupper av identitetsbegrepp, som fortsättningsvis benämns enligt följande:

- a) **Biometriska identitetsbegrepp (typ I)** – egenskaper i en individs kropp.
- b) **Kognitiva identitetsbegrepp (typ II)** – kunskap i individens medvetande.
- c) **Kronologiska identitetsbegrepp (typ III)** – tidpunkter i individens liv
- d) **Rumsliga identitetsbegrepp (typ IV)** – platser relaterade till individen.
- e) **Identitetsbegrepp i ägande (typ V)** – föremål och dokument som individen äger.

I moderna svenska sammanhang förknippas personidentitet i praktiken närmast synonymt med personnummer. Varje individ har ett och endast ett identitetsbegrepp i form av en sifferkombination som identifierar henne. Fastställande av identitet är idag en viktig del inom informationsteknologin där både autentisering (att kunna bestämma att en person är den som han eller hon utger sig för) och auktorisering (vilka rättigheter som personen har).

Oftast är det individen som förväntas identifiera sig och då räcker det med ett identitetsbegrepp om man litar på varandra. Det är ju inte ovanligt att man både under medeltid och idag uppgav en felaktig identitet och utger sig för att vara någon annan. Både idag och under medeltiden gällde det då att med hjälp av tillgängliga medel med bästa sannolikhet bekräfta eller utesluta att personen är den som denne utger sig för att vara. Idag finns register med mängder av

uppgifter, som genom att bekräfta varandra skapar en väldigt hög sannolikhet för att individen och identitetsbegreppen för individen stämmer. En identitet är därmed fastställd.

Identitetsbegrepp är en samling egenskaper som kan kopplas till en enskild individ där varje egenskap för sig inte behöver vara unik men kombinationen av dem behöver vara det. Antalet identitetsbegrepp kan vara fler än det behövs för att göra en person unik. Att ha fler identitetsbegrepp kan ställa det bakom allt tvivel att personen verkligen är unik. Detta kallas att ha redundant data och försvårar förfalskning. Ibland kan det finnas kulturella skäl till att behålla vissa begrepp, trots att de inte behövs.

Det enda som hade behövts finnas på ett ID-kort är personnumret och ett fotografi för att unikt identifiera bäraren, men det står för- och efternamn för att namnet är kopplat till vår personliga identitet, som inte har mycket idag med ett unikt identitetsbegrepp att göra.

Biometriska identitetsbegrepp (typ I)

Biometriska data är de egenskaper som fysiskt utmärker en individ. En individs längd ökar genom barndom och ungdom tills denne når vuxen ålder, då den blir konstant och bara minskar några cm fram till ålderdomens slut. Därför är längd ett bra identitetsbegrepp. Vikt är däremot ett individuellt identitetsbegrepp som förvisso alla individer har men som kan variera kraftigt under hela individens liv och som därigenom är ett dåligt identitetsbegrepp. Hårfärg och ögonfärg är något som av tradition varit bra identitetsbegrepp som till relativt nyligen stod i många moderna pass. Idag kan hårfärg och ögonfärg lätt ändras, men under medeltiden var de mer konstanta. Därför är hårfärg och ögonfärg biometriska identitetsbegrepp som tidigare var goda kandidater till unik identifiering, men som idag är sämre.

Kognitiva identitetsbegrepp (typ II)

Med kognitiva identitetsbegrepp avses det som en individ känner till – ett språk, ett talesätt, ett uttryck, en fras, ett lösenord, kryptering, att knacka tre gånger följt av att knacka fyra gånger om den på insidan knackar fem gånger och alla andra identitetsbegrepp som lite förenklat ligger i individens tankar och medvetande.

Kronologiska identitetsbegrepp (typ III)

Kronologiska identitetsbegrepp avser information om tidpunkter i en individs liv som exempelvis födelsedag, dopdag, konfirmationsdag, myndighetsdag, förlovningsdag och bröllopsdag. Därutöver finns ofta tidpunkter avseende tidpunkt för att ha avlidit och blivit begravd. Detta är absoluta kronologiska begrepp. Det finns även relativa begrepp som ålder. Vi behöver inte alltid veta vilket år en individ levtt för att känna till individens ålder. En individs ålder ökar ju naturligtvis proportionellt mot tiden så vet vi när en individ är född och vilken tid det är nu så kan vi räkna ut individens ålder och göra en bedömning om individen vi skall identifiera är ungefär lika gammal.

Dagar i kombination med månad och år är ett bra identitetsbegrepp då det finns tiotusentals inom en människas levnad och sannolikheten därmed är liten inom en relativt stor population att två individer har exakt samma födelsedag. Det framkommer också i moderna sammanhang att födelsedag i kombination med förnamn och efternamn ger en mycket stark och oftast unik kombination av identitetsbegrepp.

Rumsliga identitetsbegrepp (typ IV)

Med rumsliga identitetsbegrepp avses platser som är kopplade till individen vid olika tillfällen i dennes liv, som exempelvis födelseort, hemförsamling eller boendekommun. I ett medeltida sammanhang handlade det främst om gård, by och socken.

Identitetsbegrepp i ägande (typ V)

Ägandefaktorer omfattar det som användaren bär med sig eller äger: exempelvis ett med sigill (Schofield 2018, s 17ff) förseglat äkthetsintyg, en viss typ av klädesplagg eller smycke, intyg om ägande av en gård, en fastighet, en plats, en tillgång som kan styrka ägande.

Identifiering

Identifiering sker mellan två eller flera människor och är att betrakta som en mellanmänsklig kommunikation. En av de vanligaste processerna i inledande mellanmänsklig interaktion är att någon identifierar (autentiserar) sig eller behöver legitimera sig (med ett certifikat) och sedan får behörigheter eller rättigheter utifrån sin identitet och roll i systemet. Den vanligaste och kanske trevligaste formen är att presentera sig eller introducera en individ till andra. Vi har förmågan att känna igen varandra på utseendet och kombinerar det gärna med ett namn och

några egenskaper vi vill göra oss kända för eller associeras med på olika grund och i situationen rådande sammanhang. Ett annat vanligt sammanhang är att bli identifierad, ofta utifrån ett legalt perspektiv och kopplat till behörigheter och tillgång till resurser.

Att identifiera sig och låta sig bli identifierad är något vi idag gör så ofta att vi knappt tänker på det. Vi har en entydigt och universellt definierad identitet i form av nationalitetsknytning (medborgarskap) och inom nationen definierade identitetsbegrepp som namn och ett födelsedatum eller personnummer i kombination med ett fotografi för att styrka uppgiven identitet. Allt detta publicerat på en liten handling (certifikat) som vi exempelvis kallar ID-kort, körkort eller pass och som är utgivet av någon myndighet som dessutom har register över samtliga utgivna certifikat för att även garantera certifikatets äkthet. Förfalskas identitetsbegrepp eller certifikat så finns det således ett centralt register som snabbt kan avslöja bedragaren. Det är svårt att ta bort sin identitet och skaffa sig en ny eller en alternativ identitet och det finns också en integritetsaspekt, som dock inte utreds vidare i denna uppsats.

Rätten till en identitet är idag en del av folkrätten. Barnkonventionens (Förenta Nationerna, 1989) sjunde och åttonde artikel säger att du har rätt att få ett namn och att vara medborgare i ett land och har rätt till din identitet samt att i identiteten ingår ditt medborgarskap, ditt namn och dina släktförhållanden. I Förenta Nationernas mänskliga rättigheters (Förenta Nationerna 1948) artikel nummer sex står att ”var och en har rätt att överallt erkännas som en person i lagens mening.” och i den europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna står i artikel åtta att ”var och en har rätt till skydd av de personuppgifter som rör honom eller henne”. Vi när närmast en skyldighet att ha en identitet. Nutida vanligt förekommande identitetsbegrepp är ofta ett fotografi, ett namn och ett födelsedatum.

Identifiering under medeltiden

Sett ur detta perspektiv är den medeltida vardagen helt annorlunda och för bara drygt hundra år sedan, i slutet av 1800-talet, var identitetsbegreppen mycket mer lika de medeltida än dagens. Den som ville byta namn kunde göra det, den som ville lämna världen bakom sig kunde ge sig av och bokstavligen skapa sig en ny identitet någon annanstans. Det fanns inga eller få formaliserade handlingar med äkthetsbevis, det fanns få centrala register (utöver kyrkböckerna som var lokala) och det tog tid om det ens gick att försöka få tillgång till informationen på distans för att bekräfta någons identitet. Identiteten kom inifrån och följde med de handlingar och identitetsbegrepp som följde individen. Dessutom var läskunnigheten bristfällig och

analfabetismen utbredd så många identitetsbegrepp föll på det eller kunde bara hanteras av ett fåtal. Kanske var behovet av att fastställa en identitet mindre förr än idag och metoderna färre, men när det väl gällde var det lika viktigt som idag att kunna bevisa vem jag är eller kunna bli identifierad – särskilt om jag själv inte vill bli identifierad.

Ur ett medeltida skandinaviskt perspektiv har vi inte tillgång till varken fotografier eller irisskanning och det är dessutom inte känt och tillämpat i det medeltida Europa att fingeravtryck är unika (däremot användes de från 700-talet i Indien, Kina och Japan). Längdmåtten utgick från människan (fot, aln, tum) och var olika beroende på vem som mätte – vilket i sig är ett bekymmer för handeln men aldrig var något biometriskt bekymmer. Någon central myndighet fanns inte, några register syntes inte till i Europa förrän i slutet av 1300-talet i norra Italien och detsamma gäller identitetsbevis. Nationaliteter fanns några stycken, men kopplade till folk och inte till nationer. Vi hade inte efternamn i modern bemärkelse förrän 1500- och 1600-talet och många av de förnamn som vi använder idag kom under medeltidens senare del, pass fanns inte heller och den stora massan av befolkning var analfabeter i ett enormt och svårframkomligt landområde med en sparsam befolkning, med undantag i sydligaste delarna.

Men hur fungerade egentligen bevisen för att den som man pratade med verkligen var den som denne utgav sig för? Europas befolkning var stor även om den var betydligt mindre än idag. Hur fungerade en efterlysning? Hur visste man att någon hade betalat skatten, var ägaren till en gård, hade någon rättighet som var kopplad till personen? Hur hittade man en efterlyst brottsling (och när straffet antingen var bötessumma, lemlästning eller döden så fanns goda skäl att inte ge sig till känna)? Fanns det någon form av register eller byggde systemet på att man gick i god via olika dokument på annat sätt?

Identitetsbegrepp är den minsta mängd utvalda egenskaper hos en fysisk person som tillsammans bildar en unik identitet för personen i fråga. I en familj eller en grupp räcker det oftast med förnamnen – det går att unikt identifiera vem Maria, Erik, Anna och Lars är enbart med hjälp av deras förnamn och i många sammanhang räcker oftast det. Förnamnen är dessutom korta, har en betydelse eller mening och delas in i manliga och kvinnliga namn för att komma ihåg dem.

När vi utökar gruppen kommer det så småningom finnas två individer med samma förnamn och det går inte längre att unikt identifiera Maria och Maria på deras förnamn när den senare av

dem tillkommer i gruppen. I detta läge sker ännu en av gruppen gemensamt definierad norm för hur dessa två individers identitetsbegrepp skall se ut. Är ålderskillnaden stor kanske den ene kallas för Maria den yngre och den andre för Maria den äldre. Eller som kyrkorna i Lund – Maria Minor och Maria Major. Förslaget faller när det kommer tre Maria in i gruppen, Mariorna ligger nära varandra åldersmässigt eller de möts i ett annat gruppssammanhang där exempelvis Maria den äldre blir den yngsta av två Marior i den senare gruppen. Det är också möjligt att tilldela dem nummer (Maria 1 och Maria 2) men i ett mindre isolerat samhälle räcker det långt med att till förnamnet lägga till ett släktnamn, gårdsnamn eller vems Marias föräldrar är.

Antar vi att det finns 40 vanliga förnamn kan det i idealfallet konstrueras $40 \times 40 = 1600$ unika identitetsbegrepp men det går inte att avgöra vilka Erik eller Lars som många av dem är son eller dotter till. Individernas identitetsbegrepp blir unika men inte deras uppdelade namn. Det kommer att finnas 40 Larsson och 40 Hansson och det är sällan så att Lars och Hans har 40 söner var med unika förnamn. Söker fogden Lars Hansson så går det inte bara att söka upp Hans och be honom kalla på sin son Lars. Trots att det bara finns en Lars Hansson kan det finnas upp till 40 Hans men det är bara en Hans som har en son som heter Lars. Om däremot alla Lars samlas ihop och det utreds vem av dem som har en far som heter Hans så kommer man i den bästa av världar endast få en enda träff, men i genomsnittsfallet sannolikt flera – även i en relativt liten population.

Autentisering (legitimering)

Autentisering innebär att fastställa någons identitet – både att bevisa sin egen identitet och för andra att bevisa din identitet. Svenska datatermgruppen (2019) definierar autentisering som ”kontroll av uppgiven identitet, t.ex. vid inloggning, vid kommunikation mellan två system eller vid utväxling av meddelande mellan användare”. Med autentisering menas att någon kontrollerar att den av en person uppgivna identitetsbegrepp är korrekta för att unikt kunna identifiera en individ. Genom resonemang kan härledas vilka olika möjligheter som finns i mötet mellan två personer, där Individ A uppger till individ B att denne är individ A:

- Fall 1 (handskakning): Individ B tror Individ A.
- Fall 2 (edgång): Individ B frågar någon som Individ A känner, Individ C, om Individ A är den denne utger sig för att vara. Individ B tror Individ C.

- Fall 3 (intern kontroll): Individ B frågar någon som Individ B känner om individ A är den denne utger sig för att vara. Individ C är i det här fallet en för B pålitlig källa, men inte nödvändigtvis för A.
- Fall 4: (registerslagning): Individ B frågar en för både A och B pålitlig källa om så är fallet. Detta är en oberoende pålitlig källa.
- Fall 5 (legitimation): Individ A kan uppvisa ett dokument eller bevis från en för dem båda oberoende källa som styrker Individ A identitet.

För identifiering i fall 4 och 5 behövs någon form av certifikat (handling) och register (förteckning över handlingar eller samling av handlingar). Autentisering finns beskrivet i ISO/IEC 10181-3 (Ford 1994, 109ff). Nationalencyklopedin (2019) definierar autentisering som ”identitetskontroll av en användare i syfte att ge tillgång till ett objekt eller en tjänst. Autentisering kan ske på olika sätt, t.ex. genom angivande av en kod, genom identitetskort eller via biometrisk avläsning.”

System i ett historisk-arkeologiskt sammanhang

Svenska Akademiens ordbok (2001) definierar begreppet *system* som ”i naturen eller kroppen förekommande enskilda element eller delar eller dylikt som hänger samman med varandra så att de bildar en ordnad helhet”. En kandidatuppsats i historisk arkeologi kan tyckas ha föga att hämta i exempelvis hur standarden för autentisering ser ut i modern tid, men det finns fundament som är universella. Eftersom det är människor som kommunicerar måste kommunikation innehålla en möjlighet för en mottagare att veta vem som sänder och möjligheten för en sändare att kunna identifiera sig för mottagaren. Begreppen kan tillämpas på alla typer av kommunikation är de begrepp som denna uppsats lutar sig på, förvisso i ett medeltida sammanhang. När en medeltida budbärare skyndsamt lämnade en stad bakom sig med ett viktigt och brådskande meddelande var denne behagligt ovetande om att vara en komponent i ett kommunikationssystem:

- Det finns ett **meddelande** – antingen nedtecknat eller i minnet på **budbäraren**.
- Meddelandet har minst en **avsändare** och minst en avsedd **mottagare** (annars är det ganska meningslöst).
- **Hästen**, budbäraren och meddelandet är medium i meddelandetransporten.

Förutom att systemet består av de fysiska komponenterna avsändare, budbärare, meddelande, mottagare (och inte minst en häst) så måste det finnas några säkerhetstjänster i systemet:

- Budbäraren måste kunna hitta och identifiera mottagaren.
- Budbäraren bör helst kunna undvika och i värsta fall kunna försvara sig vid överfall där någon försöker komma åt meddelandet.
- Meddelandet behöver vara krypterat på något lämpligt sätt om informationen är känslig. Om det kommer i orätta händer så kan det inte läsas.
- Budbäraren eller meddelandet behöver ha någon form av bevis att komma från avsändaren för trovärdighetens skull, till exempel vara förseglat så att det är rimligt att antaga att det är det ursprungliga meddelandet och inte ett förvanskat som levereras.
- Sist men inte minst, måste budbäraren på något sätt kunna garantera till avsändaren att meddelandet har nått mottagaren genom någon slags kvittens.

Samtliga dessa komponenter – fysiska komponenter och egenskaperna hos dem - är del av kommunikationssystem, oberoende av tid och plats. Warwick Ford (1994, s 22) sammanställer de fem typer av säkerhetstjänster som är inbyggda i ett kommunikationssystem för att det skall betraktas som stabilt:

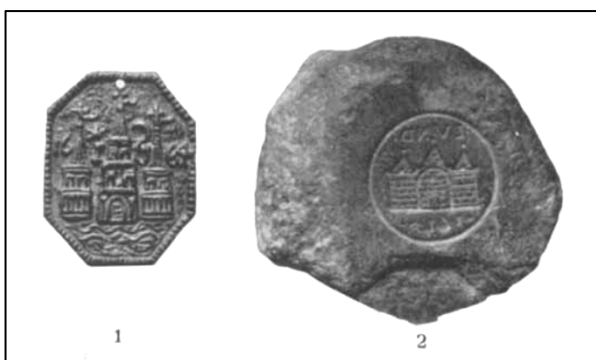
- a) Authentication – att säkerställa identiteten för en person.
- b) Access Control Service – Skydda funktionerna i systemet mot skada.
- c) Confidentiality Service – Skydda meddelandet att bli avslöjat till andra än mottagaren.
- d) Data Integrity Service – Skydda meddelandet från att bli manipulerat eller raderat.
- e) Non Repudiation Service – Kvittenshantering, bevis för att meddelandet är mottaget.

Uppsatsen fokuserar endast på första punkten: autentisering för och av en person, även om övriga punkter också kan vara intressanta ämnen för en uppsats.

Certifikat (legitimationshandling) och certifikatsutgivare

Ordet certifikat härstammar från medeltidslatinets *certificato*, som betyder försäkring, intyg eller bekräftelse (NE 2020) och som idag används för att intyga ett objekt (en persons eller ett föremåls) äkthet. Det är underförstått att ett certifikat utfärdas av en instans som är betrodd och har auktoritet att utfärda det – ofta en nationell eller regional myndighet.

Identitetsbegrepp grupperas på ett certifikat som kan benämnas olika över tid. Idag talar vi exempelvis om giltiga identitetshandlingar som pass, körkort och nationella ID-kort och deras utseende och innehåll definieras enligt ISO/IEC 7810-standarden (ISO/IEC 7810 2003). Exempelvis är alla ID-kort i Europa idag 105x74 mm och 1/32 tum tjockt. Något sådant fanns naturligtvis inte under medeltiden, men det fanns ändå vedertagna normer för hur exempelvis en handling med sigill skulle upprättas och se ut, hur sigillen skulle se ut, hur de skulle fästas och hur handlingen skulle förvaras och läsas – och därmed indirekt definierat vad som inte är en korrekt handling. Ett certifikat kan styrkas av både ägare och kontrollant genom olika typer av identitetsbegrepp som typ I-V i denna uppsats. Ett bra certifikat är en kombination av minst tre och förekommer endast ett eller två av dem är certifikatet lättare att förfalska. Detta kallas för flerfaktorcertifiering och tanken är lika relevant ur en medeltida kontext.

Figur 1 Medeltida tiggarmärke (certifikat) från Köpenhamn och certifikatutgivarens gjutform (från Lund). Källa: Rydbäck (1928), s 161.

Figur 2 Exempel på ett nutida certifikat - ett svenskt ID-kort (2012-). Källa: Skatteverket (2019).

Den som ger ut certifikatet kan hantera det på tre olika sätt:

- a) Centralt register: handlingarna finns bara hos utgivaren
- b) Distribuerat register: genom äkthetsintyg är handlingen endast hos den som certifikatet beskriver.
- c) Delat register: delvis centralt och delvis distribuerat register: vissa uppgifter finns bara hos den certifikatet beskriver och andra uppgifter finns bara hos utgivaren för att båda skall kunna styrka identiteten.

Metod

Redovisning av arbetssätt

Metoden och analysen i denna uppsats påverkar varandra under arbetets lopp. I metoden görs först en ansats om en första grupp identitetbegreppskandidater. Det skulle teoretiskt sett kunna vara vilka som helst, men görs som en rimlig första ansats. Jag väljer helt enkelt att utgå från ett antal identitetbegreppskandidater som finns idag och gör en kvalificerad gissning om vilka som skulle kunna vara aktuella i ett medeltida historisk-arkeologiskt sammanhang. Därefter analyserar jag dem och konstaterar att vissa är aktuella som kandidater och andra inte. I analysarbetet finner jag nya kandidater som jag samlar ihop till att prövas i en andra omgång och gentemot mina slutsatser i den första omgången. För att välja någon delmängd identitetsbegreppskandidater så god som någon valde jag att utgå från nationella ID-kort (certifikat) bland Europeiska unionens 28 medlemsländer hösten 2019 och sortera på vilka identitetsbegrepp som är vanligast idag. Efter att ha sammanställt dem tog jag ut de kandidater som jag vill pröva mot ett medeltida skandinaviskt sammanhang (se fig 3 nedan).

Identitetsbegreppskandidat	Antal	AT	BE	BG	CY	CZ	DE	DK	EE	ES	FI	FR	GB	GR	HR	HU	IE	IT	LT	LU	LV	MT	NL	PL	PT	RO	SE	SI	SK	
Efternamn	26	x	x	x	x	x	x	-	x	x	x	x	-	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		
Fotografi	26	x	x	x	x	x	x	-	x	x	x	x	-	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		
Förnamn	26	x	x	x	x	x	x	-	x	x	x	x	-	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		
Födelsedatum	25	x	x	x	x	x	x	-	x	x	x	x	-	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	-	x	x		
Nationalitet	25	x	x	x	x	x	x	-	x	x	x	x	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		
Kön	24	x	x	x	x	x	-	-	x	x	x	x	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		
Signatur/underskrift	23	x	x	x	x	x	x	-	x	x	x	x	-	x	x	x	-	x	x	x	x	x	x	-	x	-	x	x		
Födelseort	15	x	-	x	x	x	x	-	-	x	-	-	-	x	-	x	x	x	-	-	-	x	x	x	-	x	-	-	x	
Identitetsnummer	15	-	x	x	-	x	-	-	x	x	-	x	-	-	x	-	-	x	x	-	x	-	-	x	-	x	x	-	x	
Bostadsort	11	-	-	x	-	x	x	-	-	x	-	x	-	x	x	-	-	x	-	-	-	-	-	-	-	x	-	x	x	
Längd	10	x	-	x	x	-	x	-	-	-	-	x	-	-	-	-	-	x	-	-	-	x	-	x	-	x	-	-		
Bostadsadress	8	-	-	-	-	x	x	-	-	x	-	-	-	-	x	-	-	x	-	-	-	-	-	-	-	-	x	-	x	x
Faders förnamn	6	-	-	-	x	x	-	-	-	x	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x	-	-	-	
Moders förnamn	6	-	-	-	x	-	-	-	-	x	-	-	-	-	-	-	x	-	x	-	-	-	-	-	x	x	-	-	-	
Efternamn vid födelse	4	-	-	-	-	x	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	-	-	-	-	x	-	-	-	-	-	-	x	
Faders efternamn	4	-	-	x	x	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	-	-	-	-	-	x	-	-	-		
Moders efternamn	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	-	x	-	-	-	-	-	-	x	-	-	-		
Ögonfärg	3	x	-	x	-	-	x	-	-	-	-	-	-	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
Förnamn vid födelse	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	-	-	-	-	-	x	-	-	-	-	-	-		
Titel	2	-	-	-	-	x	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	
Blodtyp (inkl rhesus)	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Civilstånd	1	-	x	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Faders efternamn	1	-	-	-	x	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Familjens namn	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	-	-	-	-	
Födelseland	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Moders efternamn (ogift)	1	-	-	-	x	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Nobilitetstitel	1	-	x	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Passnummer	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Fingeravtryck	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Huvudform	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Hårfärg	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Partners namn	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Religion	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Yrke	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	

Figur 3 Sammanställning av identitetsbegrepp i EU28 2019. Källa: EU. Utgivarna i respektive land.

Danmark och Storbritannien är de enda länderna inom EU som inte har ett nationellt ID-kort. Övriga 26 medlemsländer har förnamn, efternamn och ett fotografi som identitetsbegrepp. Födelsedatum förekommer på samtliga ID-kort utom Rumäniens och nationalitet på samtliga ID-kort utom Greklands. Kön förekommer på samtliga kort utom Tysklands och Greklands. Födelseort och identitetsnummer med på fler än hälften av korten. Därefter divergerar de nödvändiga uppgifterna för att fastställa en persons identitet. Grekland avlägsnade så sent som 2005 fingeravtryck, huvudform, hårfärg, partners namn, religiös tillhörighet och yrke och Grekland är det enda land som har blodtyp.

Jag valde också att inte utesluta något begrepp på tekniskt grund. Väl medveten om att det inte fanns fotografier i det medeltida Skandinavien kan det ändå vara intressant att undersöka hur det förhöll sig med avbilder av olika slag. I listan är det egentligen bara identitetsnummer och passnummer samt blodtyp som faller för bilan i urvalet.

Därefter börjar jag först se om det på något sätt går att gruppera urvalet i kategorier. Man ser snabbt att det finns data som beskriver personers fysiska egenskaper (exempelvis längd, ögonfärg, hårfärg, fingeravtryck och huvudform) och de kallar jag egenskaper av typ I – fysiska egenskaper. Vi ser också att det finns ett antal namn (efternamn, förnamn, faders och moders dito, partners namn) och det kallade jag initialt typ II – namn. När jag sedan går igenom litteraturen framkommer exempelvis funktionen av edgång – att känna någon och bli igenkänd. Det kommer också fram kandidater som lösenord och kryptering – man visste att någon kände till något speciellt och använde det för att känna igen denna.

I det läget väljer jag att gruppera om och skapa nya kategorier. Jag byter namn på typ II från ”Namn” till ”I tanke” och lägger till edgång och kryptering/lösenord till begreppet. Senare finner jag att kryptering och lösenord inte kan beläggas och inte fullt ut är en del av identitetsbegrepp, och låter helt enkelt begreppet till del ingå i edgång och märken för att därefter utgå.

Detta är en iterativ process där metoden påverkar analysen men där även analysen påverkar metoden. I en gynnsam analyssituation så blir förändringarna i metoden allt mindre för varje iterationsomgång och stabiliserar sig. Denna uppsats rymdes inom fem kategorier – som jag dessutom valde att sortera i annan ordning på ett sätt som jag fann mer intuitiv för läsaren. Det är viktigt att poängtera att det hade kunnat vara en helt annan benämning eller antal på

kategorierna och att detta bara är en kandidat till en metod som håller. Indelningen blev vid uppsatsens avslut följande:

- a) **Biometriska identitetsbegrepp (typ I)** – egenskaper i en individs kropp.
- b) **Kognitiva identitetsbegrepp (typ II)** – kunskap i individens medvetande.
- c) **Kronologiska identitetsbegrepp (typ III)** – tidpunkter i individens liv
- d) **Rumsliga identitetsbegrepp (typ IV)** – platser relaterade till individen.
- e) **Identitetsbegrepp i ägande (typ V)** – föremål och dokument som individen äger.

Metodbeskrivning

Metoden är således en iterativ process. Genom det material man får fram som identitetsbegreppskandidater uppdateras även till vis del metodens modell. Tidsbegreppet kom ganska sent in i uppsatsförfattandet och några andra kandidater skulle man kunna fördjupa sig betydligt djupare inom. Vid det här arbetssättet är uppsatsen en redogörelse för läget vid en viss given tidpunkt, i detta fallet den 8 januari 2020. Hade uppsatsen varit publicerad på en wiki, där många andra författare kvalificerade och med kompetens inom området fortsatt arbeta med analys och metod hade det säkerligen tillkommit fler identitetsbegrepp och en fördjupad analys av de publicerade.

Influenser från informatik och systemvetenskap

Informatikern identifierar med hjälp av olika metoder de i systemet ingående komponenterna, deras egenskaper och processerna i vilka de interagerar med varandra. Att identifiera ett system är en iterativ process. En grov modell görs ganska snabbt – kanske genom observationer eller några intervjuer. Sedan testas modellen för att snabbt identifiera brister. De viktigaste bristerna åtgärdas först och modellen förfinas. Modellen testas igen och testerna kan bli åtskilliga iterationer tills modellen är tillräckligt duglig och tillämpbar.

I denna uppsats finns det **två delar** som är hämtade från informatiken och systemvetenskapen att förena med den historiska arkeologin.

Det ena är de systemvetenskapliga **begreppen** som används: identitetsbegrepp, identitet, identifiering, certifikat, register, system med fler, som redovisas i begreppskapitlet. Kopplingen till informatik är nedtonad och inte nödvändig att framhäva och begreppen är vedertagna och

prövade verktyg som underlättar en historisk-arkeologisk analys och kanske belyser och grupperar kända fenomen och objekt på ett annat sätt. Där ligger en vinst.

Det andra är den systemvetenskapliga **metoden**. Analysen hade kunnat fördjupas ytterligare i de olika sätten att identifiera och kanske till och med hitta exempel på hur det fungerade vid en stadsport eller när fogden skulle fastställa vilka som betalat skatt eller inte – om det ens spelade någon roll. Det är systemtänket – att systematiskt gå igenom alla tänkbara möjligheter och förkasta dem – men börja med ett rimligt antagande för att vara effektiv i arbetet.

Inom informatiken är detta ett vanligt sätt att arbeta. En systemvetare rustas med ett antal metoder och begrepp för att snabbt göra sig en initial bild av ett system i vardagen – vilka komponenter det består av, hur de interagerar, vilka egenskaper de har och vilka som förefaller vara de mest dominerande. Författaren är informatiker och har två decenniers erfarenhet av att arbeta på detta sätt. Det kan vara problem i en verksamhet av något slag, en studie av hur människor rör sig i ett landskap, en analys av hur människor använder ett föremål och hur det skulle kunna förbättras eller hur något skulle kunna kategoriseras och grupperas på ett bättre sätt för att öka någon faktor.

Det är spännande att applicera informatik på arkeologi. Ibland undrar författaren varför inte varje arkeologiskt objekt får ett globalt unikt ID-begrepp, kopplat till en tidsuppskattning och en rimlig koordinat. Vid besök på arkeologiska siter med många fragment funderar författaren på hur man kan låta artificiell intelligens pussla ihop dem eller hitta samband och liknade objekt på andra platser. Hade man dessutom inte kunnat periodatera de där bronsåldersföremålen i grundkursen med en applikation i sin mobil? Hitta bomärken som hör ihop i stora urval? Eller hitta likheter och skillnader i stora mängder dokument – åtminstone kandidater för en expert att analysera? Ett av de mest intressanta uppdragen som författaren haft i sitt systemvetenskapliga värv var att skapa applikationer som på stora fotografier av cellprover kan hitta cellförändringar och gruppera dem efter typ och akuthet. Det innebär att experter kan ägna tiden åt sin profession och dessutom kommer de individer som har akuta cellförändringar snabbare i vård. Ett exempel på där cytologi, informatik och systemvetenskap möts. Möjligheterna är stora inom arkeologi och historisk arkeologi att både stärka ämnet och utöka det med hjälp av informatiken.

Iterativa analysmodeller

En iterativ modell innebär att ett läge nås där förändringarna blir färre och färre över tid – vilket i sin tur innebär att metoden förfinats väl. Kandidater som inte uppfyller måttet på att ingå ett historisk-arkeologiskt sammanhang förkastas och utreds inte ytterligare mer än att förklara varför det inte är aktuellt. Detta framgår i varje enskild kandidatredovisning. Metoden kan alltså sammanfattas enligt följande:

- a) Identifiera så många olika potentiella identifieringsbegrepp som möjligt och tidsbestämma dem.
- b) Exkludera dem som är senare än medeltida och inte förekommer i Skandinavien.
- c) Fördjupa studierna av potentiella kandidater. En potentiell kandidat är ett identitetsbegrepp som de flesta i populationen kunde ha. Det skall också finnas en historisk-arkeologisk grund för dem. Gå igenom dokumentation av material av historisk-arkeologisk grund: kandidat är bomärken och märken.
- d) Bedöm materialets kvalitet. Analysera möjliga fördjupningar av materialet och ytterligare avgränsningar.
- e) Redovisa det inom ramen för uppsatsen framtagna materialet.

Ur ett historisk-arkeologiskt perspektiv finns det ett antal artefakter dessutom som är av intresse och som lagts till att analyseras. Genom studier inom området och återkoppling under uppsatsens författande har ytterligare kandidater till personidentitetsbegrepp kunnat läggas till. Valentin Groebner (2009) har studerat passets uppkomst i Europa och som källa till kandidater för vidare studier har hans källor varit till stor nytta. Många personidentitetsbegrepp faller dock ur ett skandinaviskt perspektiv. Det finns flera omfattande register och certifikat i södra Europa redan på 1300-talet och i samband med renässansen är personidentitetsbegreppen mycket omfattande där – men inte i Skandinavien.

Systemvetenskapliga metoder

Metodmässigt finns många utvecklade och snarlika systemvetenskapliga metoder och för att nämna två som håller över tid oberoende av teknik och mode vill jag bara kort nämna M³ och SSM.

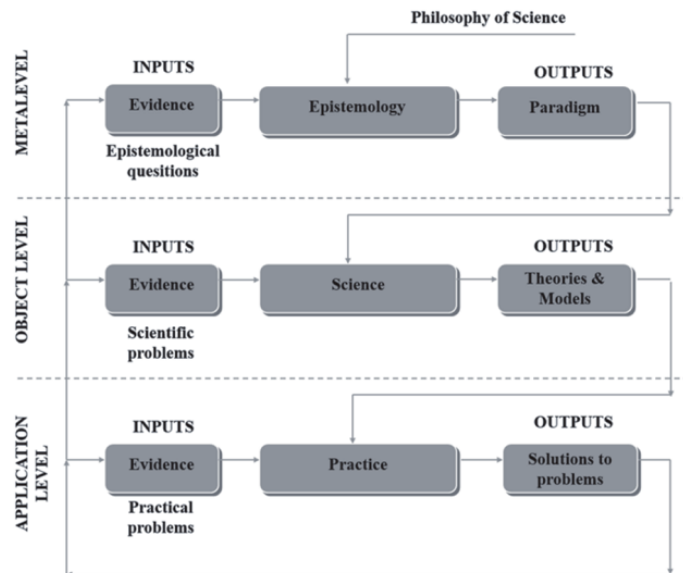
M³

Van Gigch & Pipino (1986) har utvecklat en metod som benämns M³ och som syftar till att kunna göra sig en bild av ett område (som medeltida identitetsbegrepp) och kategorisera sina fynd inom tre kategorier eller nivåer.

Den högsta och mest abstrakta behandlar de epistemologiska frågorna – vilka olika områden finns det, hur är de beskrivna, hur står de mot varandra? Översatt till historisk-arkeologisk kontext kan det vara att betrakta ett område utifrån osteologiskt, historisk, arkeologiskt och historiskt-arkeologiskt sammanhang. Hur betraktar osteologen arkeologin och hur särskiljer sig den historiska arkeologin från historia och arkeologi?

Nästa nivå är att identifiera de vetenskapliga frågorna inom område – vilka teorier och modeller finns det? Ur ett historisk-arkeologiskt sammanhang kan det vara att exempelvis studera processuella och postprocessuella angreppssätt, utforska vad som finns i områdets framkant och vilka utmaningar och centrala frågor området diskuterar just nu. Vilka är de ledande riktningar just nu och vad motiverar likheter och olikheter?

Den mest konkreta nivån är den tredje – själva appliceringen av frågorna. Hur kan vi på ett nytt sätt försöka kombinera dessa olika modeller, teorier och metoder för att lösa den uppgift vi har? Vad mer behöver vi och vad kan vi finna det? Finns något som behöver förändras? Kan vi göra på något nytt sätt? Eller kan vi hitta något i fältets historia som är moget att använda igen med nya modeller och hjälpmedel som inte fanns då?

Figur 4 Modell av M3-metoden. Källa: van Gigch & Pipino (1986)

Ur ett vetenskapsteoretiskt perspektiv är det egentligen ingenting annat än ett förutsättningslös och kritiskt förhållningssätt till ett vetenskapsområde, men som hjälpmedel finns metoder och frågeställningar som påskyndar analysen. Det förutsättningslösa förhållningssättet är ofta av stor nytta och metoden underlättar växlingen mellan en övergripande och en detaljerad studie.

Soft Systems Methodology (SSM)

Soft Systems Methodology (SSM) skapades av Peter Checkland (1999). Metoden är ett sätt att närma sig ett problemområde för att dels förstå dess omfattning och dels dess innehåll och är särskilt framgångsrikt när materialet inte är tydligt eller strukturerat. Det skapades ursprungligen för att förstå en organisation av människor och detta genom att sätta sig in i organisationens olika aktörer som en del av den för att upptäcka och förstå den ur så många tänkbara perspektiv som möjligt. Den kan både tillämpas av en enskild analytiker och genom intervju och samarbete i grupp. Metoden består av fyra faser. Varje fas är iterativ till sin natur, genom att argument lyfts fram, grupperas och kategoriseras.

Den första fasen kallas *Finding Out* och består av dels en logisk analys och dels en kulturell analys. Den kulturella analysen består i sin tur av en rollanalys, en social analys och en politisk analys. Fasen försöker angripa området både ur ett strikt logiskt och ur ett subjektivt perspektiv. Det alla berörda kan enas om är ett fundament och en styrka för kommande faser. Utkomsten av första fasen är vad informatikern kallar en rik bild – en modell på vad man kan enas kring.

Nästa fas kallas *Modelling*. Det fastställs i denna fas vilka som är de grundläggande delarna i system. Om första fasen handlade om att analysera en situations nuläge så handlar modelleringsfasen om vad som behöver förändras och hur man vill förändra det. Detta benämns en PQR-analys: P(urpose) handlar om systemets syfte, Q(uest) hur syftet skall nås och R(esult) är motiveringen till förändringen.

Den tredje fasen kallas *Comparison and Debate*. Modellerna jämförs sedan med det som är känt om systemet som betraktas och felaktiga systemmodeller omarbetas eller förkastas i en iterativ process. Kan det ha varit så här? Vad saknas? Vad skall ändras? Vad tas bort?

Den fjärde fasen kallas förändringar och förbättringar och handlar om att implementera resultatet och genomföra förändringen.

Sammanfattningsvis kan M³ användas för att få både överblick och detaljkunskap om ett visst område genom ren observation medan SSM används för att förstå och förändra ett område genom dialog och iterativa processer. Båda dessa metoder inspirerar metodarbetet i denna uppsats.

Analys och diskussion

Kapitlet redogör för de identitetsbegreppskandidater som analyserats. De kandidater som visat sig inte uppfylla kraven på uppsatsens syfte är beskrivna på sådant sätt att analysarbete och motivering framgår. De kandidater som uppfyller kraven på uppsatsens syfte är däremot mer utförligt beskrivna. Sammanställningen av dem beskrivs bland uppsatsens slutsatser.

När behövdes identifikation under medeltiden?

Ett viktigt område att leta inom är lagar och rättigheter kopplade till individer. Lagarna nämner straff kopplade till olika grupper (exempelvis kvinna eller man, fri eller ofri, utlänning eller härboende) som kan utgöra kandidater för identitetsbegrepp. Dessutom fanns ett antal situationer då ägande behövde regleras och dokumenteras – gåva av egendom, arvskifte, vid straff som reglerade egendom (fredlöshet). Dessutom finns ett område som är intressant – bedrägeri och att utge sig för att vara någon annan. Det finns ingen motsvarighet till straff för att uppge falsk identitet. Var individen efterlyst på något sätt så blev ju straffet utdömt i samband med identifiering utan att särskild dom för urkundsförfalskning skulle dömas och verkställas. Hade individen inte rätt till egendom men utgav sig för att ha det så blev denne dömd för stöld. Medeltida identifikation var kopplad till resurser, rättigheter och tillgångar – indirekt till roll och samhällsklass.

Detta exemplifieras väl i historien från 1500-talets södra Frankrike om Martin Guerre, som Natalie Zemon Davis har fördjupat sig i (Davis, 1983). Martin lämnade sin familj 1548 på grund av konflikt med svärfar och försvann. Åtta år senare dök en man upp som hävdade sig vara herr Guerre. Som uppsatsen så småningom konstaterar så fanns inte den uppsättning identitetsbegrepp som hade behövts för att avslöja att den senare var en bedragare. Med namn, edgång och märken i kombination kommer inte rätten alltid så långt i bevisföringen. Bedragaren kände till så pass mycket om Martin Guerre och var så pass lik till utseende att tillräckligt många kunde gå ed på att det var Martin som var tillbaka. Han kom att leva tillsammans med Martins hustru och familj i tre år. Därefter dök den riktige Martin Guerre upp, vilket inledde en omfattande rättsprocess med inte mindre än 150 vittnen, en rådvill hustru och oklarheter om sanningen tills bedragaren slutligen erkände sig vara Arnaud du Tilh. Han hade lärt sig allt om Martin Guerre av två män som många år tidigare förväxlat de båda och han av nyfikenhet hade fortsatt utge sig för att vara Martin. Han hängdes därefter – inte för att blivit dömd för bedrägeri

utan för att han haft utomäktenskapliga förbindelser med gift kvinna samt nyttjat annan mans egendom (tjuveri). Det var effekterna av bedrägeriet som straffades, inte bedrägeriet i sig själv.

Biometriska identifieringsbegrepp (typ I)

Många av de biometriska begreppen har i analysarbetet visat sig ha en mer osteologisk än historisk-arkeologisk grund att stå på i avsaknad av historiska källor i det skandinaviska sammanhanget.

Kroppsmått och vikt

När de medeltida skandinaviska måtten studeras förefaller det vara så att måtten är härledda från människors proportioner och därigenom är relativa referenspersonen och inte fixerade till någon central referens som alla kan kalibrera mot före mätning. Wasén och Högman (2011, s 7ff) beskriver de medeltida måtten famn, aln, fot, tvärhand och tum. En famn är måttet från långfingerspets till långfingerspets när armarna är utsträckta så långt som möjligt. En aln definierades som avståndet från armbågen till lillfingerspetsen, en fot som längde från hälen till stortåns spets, en tvärhand bredden av handens fyra fingrar förutom tummen och bredden över tummen definierades som en tum. Därmed så är det människorna som styr måtten och inte måtten som styr människorna.

Ur ett medeltida identitetsbegreppsperspektiv faller alla mått för att beskriva en människa – en fot är alltid en fot lång oavsett storlek 38 eller 46 och en tum alltid en tum hos alla individer. Dessutom var måtten alldeles för oprecisa för att kunna utgöra identitetsbegrepp. De flesta människor är exempelvis antingen fem eller sex fot långa och även om exempelvis tum läggs till för att kanske kunna skapa variation så faller möjligheten på den oprecisa definitionen av enheten en tum.

Mått och viktmått nämns enligt Wasén och Högman (2011, s 5) för första gången i ett skandinaviskt sammanhang i den Yngre Västgötagen, daterad till ca 1350. I Yngre Västgötalagens Förnåmesbalks fyrtiofemte flock står att ”en rätt skäppa och ett rätt besman skall överallt landet vara” (Ohlmarks 1976, s 438). Måtten är mycket oprecisa, handlar om varor och handel. Vad en skäppa och ett rätt besman motsvarar säger inte lagen, men Pipping (1960, s 55) beskriver ett besman kommer från dåtidens hushållsvåg, ett verktyg som importerades österifrån under vikingatiden och själva namnet kommer från turkiska eller arabiska språkgruppen.

Det äldsta belägget för ett viktmått är skålpundet, som beskrivs som *skolapund* i Jönköpings tänkebok från 1461 men det är betydligt äldre då det som vikt bygger på det romerska skålpundet, *libra*. (Pipping 1960, s 55). Även mark och örtugar är gamla viktenheter som använts i Skandinavien sedan vikingatid. Skulle någon viktenhet var aktuell för att mäta individers vikt torde det kunna vara pundet, som motsvarar drygt 400 gram.

Enligt Pipping så är det först i Karl IXs ”Mandat om aln, vikt och mål” som vi får en centralt och enhetligt definierad bestämmelse om enheterna storlek. År 1665 avskaffades de lokala måtten i Sverige och först 1855 frisläpptes måtten från människan och decimalsystemet infördes i Sverige (Pipping 1960, s 59). Att mäta folk som identitetsbegrepp skulle inte varit intressant dessförinnan och därmed faller kropps mått och vikt som kandidat för identitetsbegrepp.

Identifieringsbegreppskandidat	Kropps mått och vikt	
Vetenskapsområde	Osteologi	Ej historisk-arkeologiskt område
Tidsperiod	Modern tid (1855-)	Ej skandinavisk medeltid
Kandidatbedömning	Uppfyller ej kravet avseende vetenskapsområde och tidsperiod.	

Tabell 2 Sammanfattning av kropps mått och vikt som identifieringsbegreppskandidat.

Naturliga och tillfogade märken på kroppen

Det finns tre olika typer av märken på en människas kropp: naturliga, frivilligt tillfogade och ofrivilligt tillfogade.

Med naturliga märken (Groebner 2004, s 73) avses födelsemärken och mönster av födelsemärken på huden. Dessutom räknas fräknar, hudfärg och behåring till dessa. Ur ett biologiskt perspektiv är hudens egenskaper av intresse som identitetsbegrepp. Många människor har olika igenkänningstecken på huden - som andra människor känner igen dem på. Groebner lägger stor vikt vid detta (Groebner 2004, s 77, 97). Under renässansen i Norditalien börjar register föras på människors naturliga och tillfogade märken i syfte att känna igen dem av olika anledning, men några belägg på dylika register i Skandinavien står inte att finna i litteraturen. Om de har funnits finns de inte längre kvar. I registren läggs särskild vikt vid hudfärg (*signata*). Med *signata* avses inte hudfärg och nyans i absolut bemärkelse. Humör och lynne betecknades med hjälp av färger – ett personlighetstypsperspektiv, där färger användes för att beskriva en människas uppsyn och karaktär (Groebner 2004, s 88ff).

Ett vanligt förekommande frivilligt tillfogat märke är örhängen och tatueringar, där de senare ofta användes för att både individen skulle kunna identifiera sig och kunna bli identifierad. Omskärelse är också ett tillfogat märke. Groebner (2004, s 80ff) redogör för många olika varianter av märken och hur de kunde tolkas.

Ett ofrivilligt tillfogat märke är naturligtvis olika ärr och skador på huden av olika slag – missfärgningar och skador över tiden av klimat och arbete. Naturligtvis fanns märken (och i extremfallet även amputation av kroppsdelar) som tillfogades som straff för brott eller upprepade förseelser – som kunde användas som identitetsbegrepp. Vid vissa brott eller upprepade förseelser kunde individen märkas av samhället (Groebner 2004, s 95).

Under medeltiden var naturliga och tillfogade märken på kroppen viktiga som identitetsbegrepp. Hade individen synnerligen utmärkande och distinkta märken lades ibland till namnen som binamn. Naturliga och tillfogade märken har varit vanliga faktorer att unikt identifiera en individ under skandinavisk medeltid, men det är inget som ryms inom uppsatsens historisk-arkeologiska kontext och redovisas således inte vidare.

Identifieringsbegreppskandidat	Naturliga och tillfogade märken på kroppen	
Vetenskapsområde	Osteologi Delvis historiska källor	Ej historisk-arkeologiskt område
Tidsperiod	Under historisk tid i Skandinavien	Skandinavisk medeltid
Kandidatbedömning	Uppfyller ej kravet avseende vetenskapsområde	

Tabell 3 Sammanfattning av kroppsmärken som identifieringsbegreppskandidat.

Avbildningar och personporträtt för identifikation

Bruket att använda sig av personporträtt och använda det för att identifiera sig med kom under slutet av 1300-talet och början av 1400-talet med ursprung i Norditalien, framför allt Florens (Groebner 2004, s 27). När porträtten börjar bli välliknande den som avbildas befinner vi oss tidsmässigt i början av renässansen och egentligen därmed slutet av medeltiden. De porträtt som förekommer är på välbeställda personer och både de avbildade och konstnärerna är ofta kända. Det finns tidigare exempel på avbildningar om även ikoniska avbildningar inkluderas, de enklare avbildningar och schabloniserade avbildningar som inte

Figur 6 Biskop Absalons (1128–1201) grav i Sorö klosterkyrka. Foto: Björn Gisbertz, 2018.

nödvändigtvis är porträttlika men innehåller objekt som associeras med den avbildade. Det är även skillnad på porträtt som är samtida med den avbildade och porträtt som är gjorda senare. Ett exempel som Groebner (2004) refererar till från 1100-talet på personer som låtit porträtterat sig eller personer som porträtterats av andra är exempelvis Hildegard av Bingen (1098–1179) i Tyskland. Hon förekommer i många medeltida skrifter där händelser associerade med hennes uppenbarelser gör att hon kan identifieras - men själva porträttet är ett ansikte som ser ut som vilket som helst i medeltida illuminationer. I ett skandinaviskt perspektiv är de samtida medeltida avbildningarna få och de går inte att använda som en identifierings-

Figur 5 Birger Jarls samtida avbildning i Varnhems kyrka och rekonstruktion av utseende på historiska museet i Stockholm. Källa: Forssen (1920) och Ny Teknik (2010).

begreppskandidat. Groebner (2004, s 28) menar också att det porträttlika personporträttets återkomst efter Antiken – med hänvisning till den antika porträttlika konsten – är ett av de fenomen som genom sin uppkomst och förekomst identifierar renässansen.

Renässansen inträffar under slutet av 1400-talet just för att personporträtt finns och med den definitionen exkluderar personporträttet egentligen sig självt från medeltiden.

Identifieringsbegreppskandidat	Avbildningar och personporträtt	
Vetenskapsområde	Historisk-arkeologisk	Historisk-arkeologiskt område
Tidsperiod	Från 1500-talet	Ej skandinavisk medeltid
Kandidatbedömning	Uppfyller ej kravet avseende tidsperiod.	

Tabell 4 Sammanfattning av avbildningar och personporträtt som identifieringsbegreppskandidat.

Fingeravtryck och handflateidentifiering (daktyloskopi)

Att använda sig av fingeravtryck och handflateidentifiering förefaller ha kunnat vara ett välfungerande sätt att identifiera sig under medeltiden och en god källa till historisk-arkeologiskt källmaterial i denna uppsats. Varje människa har ett unikt avtryck som denne alltid bär med sig, som kan användas där läs- och skrivkunnighet inte är utbredd och där avtryck kan göras i många lättillgängliga medier som lera, pergament eller papper. Det kräver dock den grundläggande insikten om att varje avtryck verkligen är unikt, vilket förvånansvärt nog inte kom att bli känt förrän långt senare i Europa.

Bose & Kabier (2017, s 29ff) redogör för att redan Hammurabi (1792–1750 f v t) tog fingeravtryck på sina fångar och att både den kinesiske historikern Kia Kung Yen redan år 650 och den arabiska handelsmannen Abu Zayed Hasan redogjorde för att fingeravtryck användes för personidentifiering i olika sammanhang. Bose & Kabier nämner också den persiske vetenskapsmannen Rashed-al-Din Hamadani (1247–1318) dokumenterar att kineserna flitigt använder sig av fingeravtryck för identifiering av enskilda individer i många olika dokument, vilket torde vara av historiskt-arkeologiskt intresse. I Japan användes fingeravtryck som namnunderskrift från analfabeter i samband med skilsmässor, den första förekomsten av japanska med fingeravtryck undertecknade dokument finns härifrån år 702.

Det finns litteratur som beskriver individualitet genom fingeravtryck i en europeisk kontext under järnåldern, väl sammanfattade av Popa & Stoddart (2014) men då huvudsakligen ur ett metafysiskt och spirituellt perspektiv och tidsmässigt inte ur ett medeltida skandinaviskt perspektiv.

Bose & Kabier (2017, s 30) redogör för att de första beskrivningarna i Europa av fingeravtryck sker av Nehemiah Grew 1684. Insikten om att de är unika beskrivs första gången av den italienske vetenskapsmannen Marcella Malphigi några år därefter (1687). Första gången som fingeravtryck tillämpades i Europa för identifiering av individer är så sent som 1877 och den systematiska tekniken (daktyloskopi) utvecklades först inom kriminologin av Henry Fauld (1880) och Francis Galton (1892). Således får detta område dessvärre avskrivnas som kandidat för ett historisk-arkeologiskt identitetsbegrepp i ett skandinaviskt medeltida sammanhang.

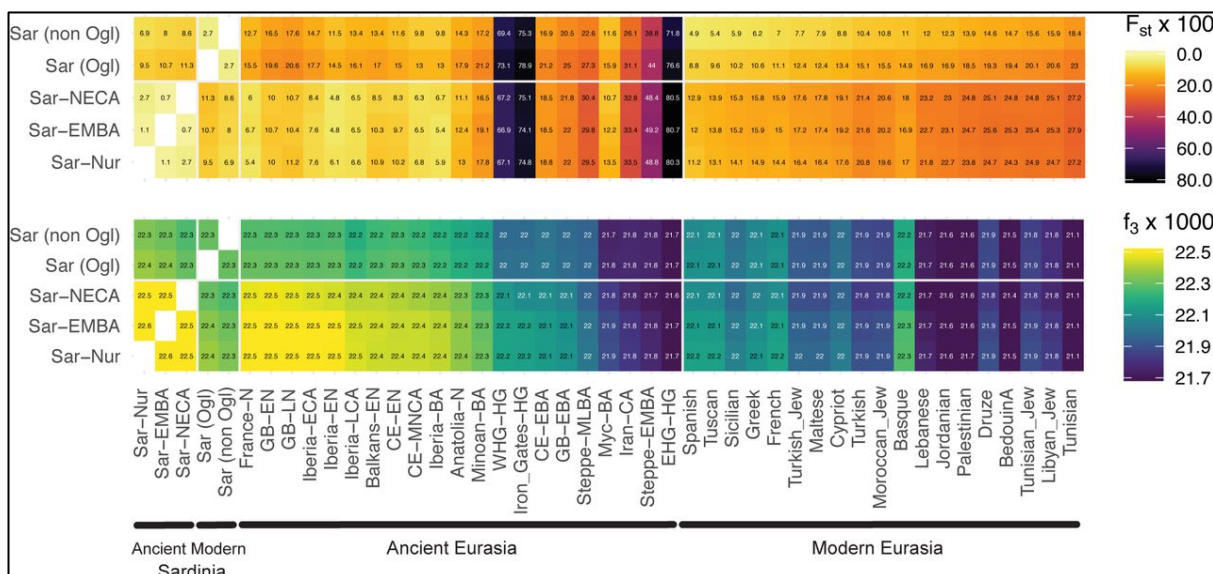
Identifieringsbegreppskandidat	Fingeravtryck (daktyloskopi)	
Vetenskapsområde	Osteologi (på individen) och historisk arkeologi (på föremål)	Historisk-arkeologiskt område
Tidsperiod	Utanför Europa: 700-tal I Europa: 1800-tal	Ej skandinavisk medeltid
Kandidatbedömning	Uppfyller ej kravet avseende tidsperiod.	

Tabell 5 Sammanfattning av daktyloskopi som identifieringsbegreppskandidat.

Mänsklig arvsmassa (DNA)

Att kunna identifiera en individ med hjälp av DNA är en metod som bara funnits i några decennier och som i skrivande stund bara är i lindan av sin potentiella tillämpning. Att den faller som identitetsbegrepp ur ett medeltida sammanhang är självklart, men det finns ändå en anledning att ta upp den.

DNA är en metod vi idag har att unikt identifiera en individ som levt under medeltiden och därför är tekniken intressant ur ett historisk-arkeologiskt perspektiv. Ämnesområdet benämns arkeogenetik. Gunther och Jakobsson (2016) redogör för migrationer och kulturella förändringar ur ett arkeogenetiskt perspektiv och kan konstatera flera olika migrationsvågor till Skandinavien, som i grunden förändrar den skandinaviska historieskrivningen och liknande studier gör av andra, exempelvis Posth et al (2019), som har gjort en omfattande analys om Sardinien befolkning ur ett arkeogenetiskt material.

Figur 7 Exempel på genetiska likheter och skillnader i populationer. Källa: Marcus, Posth et al (2019)

Människans genuppsättning kartlades under 1990-talet. Genom att kartlägga många individers DNA och samtidigt identifiera biometriska egenskaper på dem går det genom att exempelvis jämföra alla rödhåriga eller långa hitta de gener som styr denna egenskap. Därigenom kommer man så småningom att kunna dra långtgående slutsatser även på historisk-arkeologiskt material och sannolikt även kunna skapa sig en bild av deras utseende och egenskaper. Det omfattande biologiska material som finns i arkiven kommer att kunna analyseras på helt nya sätt och statistiska analyser av vissa egenskaper kommer att ge helt nya svar. Samtidigt utvecklas metoderna i en dramatisk hastighet inom området. Dels går det snabbare att dokumentera en människas hela arvsmassa (från månader till minuter) och dels går priset ner. DNA kommer definitivt att bli identitetsbegrepp för framtiden och en viktig komponent inom osteologin.

Området avskrivs i denna uppsats som att varken vara aktuellt för vetenskapsområdet historisk-arkeologi och naturligtvis som medeltida skandinaviskt identitetsbegrepp. Däremot kommer tekniken framöver att påverka och tillämpas även inom det historisk-arkeologiska fältet. Detta är ett område som kommer att minska gränserna mellan de arkeologiska disciplinerna och ytterligare främja ett utbyte med de naturvetenskapliga.

Identifieringsbegreppskandidat	Mänsklig arvsmassa (DNA)	
Vetenskapsområde	Osteologi	Ej historisk-arkeologiskt område
Tidsperiod	Modern tid (1990-)	Ej skandinavisk medeltid
Kandidatbedömning	Uppfyller ej kravet avseende vetenskapsområde och tidsperiod.	

Tabell 6 Sammanfattning av DNA som identifieringsbegreppskandidat.

Kognitiva identitetsbegrepp (typ II)

Namn (Onomastik)

Våra namn är nära kopplade till vår identitet och vi tillbringar stor del av våra liv i grupper som inte är större än att vårt namn i sig själv kan utgöra ett självständigt unikt identitetsbegrepp. Så länge gruppen jag verkar i inte är större än att någon bär mitt namn i den kommer jag och endast jag lystra till det. Hur stor är då en sådan grupp? Svaret är att det beror på. Vissa namn är vanligare än andra. Det finns en begränsad mängd namn – överstigs den mängden i gruppen kommer minst två personer att ha samma namn. Vi behöver tala om populationer och kombinatorisk statistik i detta sammanhang. Ur ett historisk-ärkeologiskt perspektiv är det svårt att veta hur många olika namn det fanns under en period. Namn har också en förmåga att kunna kombineras till unika namn på olika sätt. Detta gjordes sannolikt i en population som levde nära varandra. Hette någon redan Lars kanske denne undvek att döpa sin son till just det namnet av bara den anledningen. Vi vet för lite om det och det är svårt att rekonstruera orsak och verkan i efterhand.

Vi har alla varit med om det när två personer med samma namn ingår i en grupp. Det brukar lösas genom att exempelvis lägga till första namnet på efternamnet, lägga till någon egenskap på personen, skapa något smeknamn på en av dem, lägga till ett ordningsföljdsnummer eller på annat sätt identifiera personen. Det fungerade på motsvarande sätt på en gård, i en by och i en socken på medeltiden. Man kunde rent av få gårds-, by- eller sockennamnet som del av sitt namn därigenom. På så sätt kunde ett namn på en person inom ett relativt stort geografiskt område och inom en hyggligt stor population bli unikt. Sannolikt fanns bara en Byatorps-Mats i socknen Byatorp om tillräckligt många kände till Mats. Groebner redogör också för namnet betydelse och framför allt manifestationen av sitt eget namn (Groebner 2004, s 57) – rykte, heder och kännedom var otroligt viktig.

Tilltalsnamn

Snaedal och Åhlén (2004, s 17ff) redogör för att runinskrifterna i Skandinavien var vanligt förekommande från ca 150 e v t och under hela medeltiden. Runstenar förekommer fram till ca 1100 men runorna användes betydligt längre, i de flesta landskap fram till mitten av 1400-talet. På Gotland användes fortfarande på 1500-talet runor och i Dalarna finns belägg för runor och runinspirerade alfabeterna ända fram till 1800-talet i vissa socknar. Gemensamt för alla runstenar är att det förekommer ett och endast ett namn på personerna som nämns, deras tilltalsnamn.

Nyström et al (2013) redovisar den skandinaviska namnutvecklingen väl. De menar att det inte finns något som kallas förnamn definierat fram till 1100-talet, utan talar om *huvudnamn*. I några undantag finns det ett *binamn*. De menar att det dominerande har varit krigiska och gudarelaterade namn i Norden och många av dem lever fortfarande kvar.

Det gick således att konstruera namn så att de inom en liten population blev unika och därmed identitetsbegrepp som höll. Genom *avledda namn*, som pekar på en egenskap som personen hade och *hypokorismer*, som är smeknamn eller kortformer av namn som personen har haft för att skilja denna åt bland flera som har samma namn (som Lasse av Lars eller Bengan av Bengt) kunde fler unika identiteter skapas inom en större population (Nyström 2013, s 100ff) Naturligtvis förekom även öknamn, mindre smickrande benämningar på människor.

Förnamnet eller tilltalsnamnet har i ett skandinaviskt sammanhang följt individen genom livet. Mårtensson (2001, s 294) redogör för namnens utveckling under slutet av järnåldern och början av medeltiden. Namnen i urnordiska run-sammanhang är samtliga av germansk typ (mellan år 150–700). Under 1000-talet ser vi de första kristna namnen, men de utgör endast ca 1 % av alla kända namnbelägg (Nyström 2013, s 106).

Identitetsbegrepp byggs upp genom *variation av namnleder* (alla namn inom en familj har en viss ändelse) eller *alliteration* (alla namn inom en familj börjar på exempelvis L). Uppkallelse var också en viktig faktor – fanns någon känd person inom familjen kom många generationer att döpas efter den personen och inte sällan överfördes detta namn på platser som gårdar eller viktiga platser i personens liv.

Vartefter Skandinavien kristnades hämtades namn från helgonkalendern (Mårtensson 2001, s 294) och individen kunde därigenom både få en latinsk och germansk benämning på helgonen som namn. I samband med att de nya namnen kom så försvann anmärkningsvärt många av de tidigare namnen – ingen fick dem och de föll i glömska. Kring år 1300 bar en tredjedel av männen ett kristet namn. Först på 1500-talet, i samband med reformationen och översättning av Bibeln till lokala språk, kom gammaltestamentliga namn in i namnlängderna. Många namn ansågs för heliga i Skandinavien att döpa barn till: Jesus, Maria, Petrus och Paulus blev det inte många – till skillnad från sydligare breddgrader där dessa var mycket vanliga.

Det är intressant att reflektera över hur namnen uppfattades ur medeltida perspektiv – fanns det namn som indikerade social tillhörighet, klass och status? Fanns det evigt vedertagna namn och mer trendiga? Kanske var vissa helgon mer populära utifrån tid och geografi?

Det har tidigt funnits mans- och kvinnonamn som är olika och det förekommer även *moverade namn* (Nyström et al 2013, s 153), att bilda ett kvinnonamn genom att utgå från ett mansnamn och lägga till ett -a på slutet. Omvänt, att mansnamn bildas av ett kvinnonamn förekommer inte – däremot kan sammansatta namn bildas där ena delen är feminin och den andra maskulin till både män och kvinnor. Namn kunde bildas ur fyra kasus (maskulinum, femininum, neutrum och reale). Det finns ju inget som säger att Björn eller Ulf (varg) måste vara maskulina namn egentligen då det statistiskt sett torde finnas lika många björn- eller varghonor bland dessa arter och Sol eller Måne saknar kön, men av tradition, språkliga och sociala traditioner kom Björn och Ulf att vara mansnamn. I svenskan är Inge ett mansnamn medan det i danskan är ett kvinnonamn. För att nämna ett exempel på det omvända kan Kim nämnas. Namnet under medeltiden innehåller således även kön som inkluderat identitetsbegrepp.

Slavar var förekommande i Skandinavien fram till 1300-talet och träldomen avskaffades i Sverige genom Skarastadgan 1335 (Harrison 2006, s 246, 284). Sedan länge var träldomen då avskaffad i Danmark och Norge. Ofta kallas slavar generellt för trälare, men trälare avsåg endast manliga slavar. De kvinnliga benämns *ambatt* som kommer av latinets *ambactus* som betyder tjänare (Harrison, 2006, s 246). Det är i de få texter som finns bevarade svårt att urskilja om man med tjänare avser just en tjänare eller en ofri/förslavad tjänare. Det finns referenser till träldom i alla landskapslagar utom Hälsingelagen. Trälars namn är mindre kända och det kan vara så att de ibland inte ens hade namn.

Identifieringsbegreppskandidat	Namn: tilltalsnamn	
Vetenskapsområde	Historisk-arkeologisk	Historisk-arkeologiskt område
Tidsperiod	Historisk tid i Skandinavien	Skandinavisk medeltid
Kandidatbedömning	Uppfyller kravet.	

Tabell 7 Sammanfattning av tilltalsnamn som identifieringsbegreppskandidat.

Binamn

Det fanns också möjlighet att ta till binamn till namnet, som Björn Uppsatskrivaren, där binamnet om det var tillräckligt unikt till och med kunde utvecklas till att bli tilltalsnamnet med

tiden. Det är ibland svårt att veta om det är frågan om ett öknamn eller ett binamn och var det kommer ifrån och ibland är det i diminutiv form som både kan vara av kärlek och smädelse beroende på vem som säger det och hur det sägs. Nyström et al (2013, s 116) redovisar att binamnen kunde ha följande ursprung:

- a) Namn efter fysiska karakteristika
- b) Namn efter psykiska karakteristiska
- c) Namn efter hemort, födelseort eller tillhåll
- d) Namn efter funktion i familjesammanhang
- e) Namn efter funktion i samhället
- f) Namn efter speciella situationer, händelser, vanor och uttryckssätt

Så småningom lades även en en titel till framför namnet, men det var först under senare delen av medeltiden, exempelvis Herr eller Riddar (Mårtensson 2001, s 294). Smekformer av namn är vanliga att kunna indikera förtrohet och närhet till personen – fortfarande idag visar vi vår närhet till en person genom att benämna någon ansedd person vid förnamn eller avståndstagande till en nära person genom att använda dennes roll eller efternamn. Vi förstår genom detta graden av närhet mellan personerna och det kan i sig vara definierande namn inom en population – där allmängiltigheten minskar för att istället indikera att vi är en liten och viktig grupp, en delmängd av populationen. Därigenom kan en persons benämning också utgöra en maktfaktor i kombination med att vara ett identitetsbegrepp.

Binamn kommer på 800-talet i Skandinavien för att kunna fungera som identitetsbegrepp i en större population och ett binamn har som egenskap att det i sig själv kan vara unikt inom populationen. (Nyström 2013, s 116ff) Förekommer det två personer med samma binamn inom ett geografiskt område ingick personerna i två populationer som inte hade regelbunden kontakt med varandra. Sven Tveskägg och Harald Blåtand är exempel på detta. Det finns inte två Blåtand i området - alla vet unikt vem som avses när Blåtand kommer på tal. Yrkesbeteckning, i det fall yrket är ovanligt eller bara en har det.

Så småningom kommer vissa binamn att utvecklas till släktnamn och efternamn. I Skandinavien är det viktigt att fysiska och kognitiva egenskaper hos bäraren blir binamn, inte alltid hedrande som Erik Läspe och halte eller Magnus (Eriksson) Smek. En person kunde ha ett binamn bland supportrar och ett annat bland motståndare. Groebner (2004, s 104) beskriver också att

intressen och böjelser både kom att ingå som binamn och identitetsbegrepp i det medeltida Europa.

Identifieringsbegreppskandidat	Namn: binamn	
Vetenskapsområde	Historisk-arkeologisk	Historisk-arkeologiskt område
Tidsperiod	800-tal i Skandinavien	Skandinavisk medeltid
Kandidatbedömning	Uppfyller kravet.	

Tabell 8 Sammanfattning av binamn som identifieringsbegreppskandidat.

Flera förnamn och släktnamn

Man hade inte flera förnamn i det medeltida Skandinavien – detta bruk kom först på 1600-talet i Sverige och först på 1800-talet i de breda massorna (Mårtensson 2001, s 294). Släktnamn, dvs namn som går i arv, var ovanliga i alla samhällsklasser i medeltidens Skandinavien. Inom adeln utvecklades släktnamnen under 1500-talets senare del men fortfarande i början av 1600-talet hade två av tre adelssläkter inget släktnamn så till och med adelsnamn är mycket mer sentida påfund är medeltida. I Sverige kommer de först i samband med att Riddarhuset bildas under Gustav II Adolfs styre 1626 (Nyström 2013, s 119ff) efter influenser från södra Europa, där släktnamn var vanliga långt tidigare. Även så kallade lärda namn kom under renässansen och utgör inga medeltida identitetsbegrepp. Soldatnamn likaså – de kom först under militära indelningsverket 1682 i Sverige (Nyström 2013, s 123).

Identifieringsbegreppskandidat	Namn: flera förnamn och släktnamn	
Vetenskapsområde	Historisk-arkeologisk	Historisk-arkeologiskt område
Tidsperiod	1500-talet (flera förnamn) 1600-talet (släktnamn)	Ej skandinavisk medeltid
Kandidatbedömning	Uppfyller ej kravet avseende tidsperiod.	

Tabell 9 Sammanfattning av flera förnamn och släktnamn som identifieringsbegreppskandidat.

Edgång

Edgång var vanlig under skandinavisk medeltid och förekommer rikligt i landskapslagarna (Ohlmarks 1976) och går att datera tillbaka till Antikens Rom, där gudomligheten Dius Fidius åkallades under bar himmel i samband med edgång. Eden har en gudomlig och högtidlig formell komponent. Den som går i ed svär med Gud som vittne att hålla sig till sanningen och hela sanningen. Edgång är ett bra sätt att säkerställa någons identitet i avsaknad av bättre identitetsbegrepp kopplade till certifikat och register. Om den som behöver identifiera sig kan

få tillräckligt många att gå i god för att denne är den som denne utger sig för att vara så betraktas edgången vara tillräcklig som identifikationsmetod.

Beroende på sammanhang behövde exempelvis 6, 12 eller 18 personer samlas ihop för att styrka en identitet under ed och de sammankallade kunde ha upp till 30 dagar på sig att intyga identiteten beroende på landskapslag (Ohlmarks 1976). Detta krävde naturligtvis att individen kunde hitta antalet personer som kunde gå i ed för identiteten, vilket också är en indikation på hur viktigt det var att vara del av ett sammanhang. Edgång förekommer i samtliga landskapslagar men lite olika beroende på syfte, antal och sammankomsttid. I rättsliga sammanhang tillämpades även edgång. Det fanns två sätt att bli dömd. Det första var att bli tagen på bar gärning. Det andra var genom vittnen till händelsen eller genom anklagelse på sannolik eller skäligen grund. Märkligt nog ur ett modernt perspektiv kunde frikännande ske även om vittnen hävdade annat om bara tillräckligt många gick ed och intyga att individen aldrig skulle kunnat göra något sådant som denne anklagas för. I ett modernt rättssammanhang med nåd före rätt är det fascinerande med ett medeltida perspektiv med rätt före nåd i kombination med edgång. Manifesteringen – att vara känd för att vara en viss person, att genom generositet och ”triumftåg” göra sig ett namn blir det kollektiva medvetanderegistret för identiteten. Ryktet var individens certifikat och register. Ju bättre rykte, desto bättre om du skulle råka begå brott. Den som var anonym eller inte var väl ansedd, låg betydligt sämre till i att få sin identitet bestämd.

Genomgående i studien av identitet noteras en skillnad mellan moderna och historiska förhållanden. Idag har vi en identitet i oss själva, oberoende av andra individer. Vi behöver ingen som intygar att vi är den vi utger oss att vara och vi är bortkopplade från ett socialt sammanhang. Från Antiken och genom medeltiden behöver individen kollektivet för att kunna vara individ och individen definieras av kollektivet. Det merparten beskriver dig som är det du är. Många identitetsbegrepp är också kollektiva i form av symboler, klädsel och utifrån grupptillhörighet och det individuella förefaller generellt ha varit mindre viktigt. Genom att göra sig känd – genom rykte, heder, generositet eller manifestera sig på andra lämpliga sätt – skapade individen sig också en unik identitet. Det var viktigt att ha 6, 12 eller 18 goda vänner i samband med en edgång och det var viktigt att stå för sina ideal om individen ville undvika att få 6, 12 eller 18 fiender som gick i ed mot sig. Även identiteten var kollektivt definierad.

Identifieringsbegreppskandidat	Edgång	
Vetenskapsområde	Historia	Ej historisk-arkeologiskt område
Tidsperiod	1300-tal, sannolikt tidigare	Skandinavisk medeltid
Kandidatbedömning	Uppfyller ej kravet avseende vetenskapsområde.	

Tabell 10 Sammanfattning av edgång som identifieringsbegreppskandidat.

Kronologiska identitetsbegrepp (typ III)

Födelsedag, dopdag och helgondagar

Med kronologiska identitetsbegrepp avses tidpunkter i individens liv som kan utgöra identitetsbegrepp och i en medeltida kontext borde födelsedag, dopdag, konfirmationsdag, bröllopsdag och – förvisso inte till gagn för individen själv – dennes dödsdag räknas in. Förutsättningen för att kunna tillämpa detta är att samhället känner till och har enighet om vilket datum det är. Enligt Ewing Duncan (1998, s 104ff) så var det stora flertalet individer under medeltiden inte särskilt medvetna om eller intresserade av vilket år det var. Individen bör ha räknat sin ålder och hållit reda på årstiderna ur ett jordbrukspraktiskt perspektiv. Det var viktigt för ens överlevnad att känna till när jorden bör beredas, sås, skördas och skörden torkas. Att räkna ut sin ålder går att göra genom att hålla räkning på antalet år sedan man föddes och öka det med ett en gång per år. Det kräver inte kännedom om ett födelseår. Ålder är inget identitetsbegrepp då åldern bevisligen varierar och ökar med ett per år. Födelseår skulle kunna vara ett identitetsbegrepp då det är statistiskt oavsett vilket år det är idag – men kräver matematisk färdighet och kännedom om vilket år det är nu för att kunna räkna ut. Månader går att hålla reda på genom samma metod – genom att räkna antalet fullmånar sedan en viss tidpunkt och när antalet har kommit upp till tolv har det gått ungefär ett år. Dagen kan delas in i gryning, soluppgång, förmiddag, middag (när solen står som högst), eftermiddag, kväll, skymning och natt – åtta delar som går att läsa av genom att enbart betrakta solen. Månad och dag torde vara välbekanta vilket i många fall är tillräckligt.

Duncan (1998, s 97 ff) redogör för att Dionysius Exiguus fick i uppdrag år 525 att räkna ut vilket år det var, dvs räkna baklänges i tillgängliga längder för att så exakt som möjligt tidsbestämma Jesu födelse. Det kan konstateras att i 525 år gick det utmärkt att inte veta vilket år det var och förmodligen förändrade det inte särskilt mycket i människors vardag att Dionysius kom på att det i år är år 525. Årets månader och dagar hade en annan uppdelning i och med att många dagar var tilldelad ett helgon och dokument daterades med helgonets dag

eller antal dagar före eller efter denna dag brevet skrevs. Under kejsartiden i Rom dateras åren med kejsarens regeringsår, vem som var konsul och vilka som vara lokala guvernörer.

Födelsedagen var inte intressant utan det var dopdagen som var det centrala i en människas liv, dagen då individen blev kristen och fick möjlighet till frälsning. Beskow, Hellström och Nilsson (1995, s 62ff) beskriver att det under kristnandet fanns både vuxendop och barndop, vilket var aktuellt under första århundradena av kristen skandinavisk medeltid. Den tredje formen av kristet dop var bloddopet – den som dog som martyr för kristendomen utan att ha hunnit bli döpt genom vuxendop betraktades ändå som döpt. Det finns belägg för att vuxendop förrättades under påsken från 200-talet och när tillströmningen blev större skedde dopen även på Trettondagen (Beskow, Hellström och Nilsson 1995, s 64). Harrisson (2002, s 52ff) beskriver de skandinaviska medeltida traditionerna avseende dop och konfirmation. Dopet för nyfödda behövde ske så snart som möjligt, åtta dagar nämns, men det kan säkert beroende på årstid och avstånd till kyrka och präst varierat. Konfirmationen var också viktig men krävde besök av biskopen, vilket ibland kunde dröja mellan gångerna. De viktigaste dagarna för individen som identitetsbegrepp var oprecisa och ofta hade många i samma population samma datum för begivenheten.

Duncan menar att tid först fick betydelse under industrialismen i de breda massorna (Duncan 1998, s 273ff) och därmed senare halvan av 1700-talet som tidigaste tidpunkt i Skandinavien. Långt fram i modern tid firade födelsedag på individens namnsdag eftersom man inte alltid var säker på vilken som var dennes födelsedag, en kvarleva från helgondagarnas namnlängder. Utifrån att hela det kronologiska identifieringsbegreppet även har tveksam grund utifrån ett historisk-arkeologiskt perspektiv kvalificerar det inte som identifieringsbegreppskandidat ur ett skandinaviskt medeltida perspektiv.

Identifieringsbegreppskandidat	Födelsedag, dopdag och helgondagar	
Vetenskapsområde	Historia	Ej historisk-arkeologiskt område
Tidsperiod	1700-tal-	Ej skandinavisk medeltid
Kandidatbedömning	Uppfyller ej kravet avseende vetenskapsområde och tidsperiod	

Tabell 11 Sammanfattning av tid som identifieringsbegreppskandidat.

Rumsliga identitetsbegrepp (typ IV)

Geografisk identitetstillhörighet

Vilken uppfattning hade den medeltida individen om geografin och sin omvärld? Individen föddes och levde i en by och en stad och långt fram till 1900-tal levde denne hela sitt liv inom en radie på några mil från denna plats och de längsta avstickarna därifrån skedde till ting och krig. Att dömas att bli fredlös och tvingas lämna denna geografiska trygghet måste ha varit enormt svårt och vi har tidigare diskuterat behovet av att vara känd och vårda sitt rykte och anseende (se Edgång).

Under medeltiden utgick den geografiska identiteten utifrån vilken kung som regerade i området, inte området i sig själv. Groebner (2004, s 91) diskuterar härkomstens betydelse och att människor inte indelades efter nationalitet (eftersom nationer var ett senare påfund) utan utifrån folk (etnisk tillhörighet) enligt grov indelning. Landskapslagarna gjorde skillnad på dansk, norsk, engelsman och tysk och det var dyrare att ha ihjäl en engelsman eller tysk än en dansk eller norrman, vilket indikerar att språket och kännedom om härkomst har haft betydelse. I ett modernt sammanhang känner vi till nationalitet, län, kommun och vissa även församling/socken utifrån dess gränser. I ett medeltida sammanhang fanns inte den tydliga uppdelningen och den varierade dessutom kraftigt över tid. Landskapet var viktigt, det var knutet till tinget och lagen och Ohlmarks (1976, s 7ff) redogör för att tinget hade tre nivåer: högsta råfstetinget lett av konungen själv, landstinget lett av lagmannen samt häradstinget lett av häradshövdingen. Häraderna var sannolikt högsta nivå för tingsplats som besöktes och socknen var det område där individerna samlades kring och levde inom. Ortnamn kommer ofta igen utanför häradsnivå, exempelvis finns många Sandby, Fagerhult och Rörum i Skåne.

Figur 8 Härad- och sockenindelningen i Skåne speglar den medeltida indelning av landskapet. Kartan ger en god bild av storleksförhållandena mellan socken och härad. Källa: DDSS (www.ddss.nu, 2019-12-13).

I inledningen hade jag hoppats på en starkare historisk-arkeologisk koppling till geografin ur ett individuellt perspektiv. Namnet på en plats förekommer på många ställen och analogt med individnamn så är icke unika platsnamn svåra att ha som identitetsbegrepp. I ett modernt sammanhang har platsen för registret för certifikatet varit det viktigaste rumsliga identitetsbegreppet och av tradition har vi fortfarande födelseförsamling i våra moderna pass och identitetshandlingar – just för att kyrkoboken med beviset för vår identitet fanns där. På motsvarande sätt var rummet – socken, byn och gård – viktiga för att hitta en person och identifiera denna. Rumsliga identitetsbegrepp under medeltiden hade mer karaktären av ett

register – där man skall leta för att hitta mer om en individ – än ett identitetsbegrepp. Vi har redan tidigare i uppsatsen diskuterat platsens betydelse i namnet.

Att bli landsförvisad eller fredlös innebar att individen förlorade sina identitetsbegrepp. Förutom att det innebar att denne saknade referenser och personer som kunde gå ed för sin sak – vilket var livsfarligt bara det i en tid då rätt går före nåd som vi tidigare diskuterat – så innebar landsförvisning och fredlöshet att man förlorade sin identitet och därmed även sin möjlighet att bevisa sin rätt till något. För den frie var det en katastrof, för den som var slav eller tidigare slav kunde det vara en möjlighet.

Men vi kan inte se på en individ vilken härkomst denne har haft och det finns få dokument som visar på det som är bevarade för att dra någon slutsats om den breda massan. Några pass eller andra certifikat som skulle kunna vara intressanta ur ett historisk-arkeologiskt perspektiv var det inte tal om – även om det förekommit både pass och visum genom historien så är det inget som var aktuellt i Europa och Skandinavien före Gustav Vasas inrikespass för köpmän som infördes 1555.

Kontentan av resonemanget är att samtliga i de populationer som behövde ett identifieringsbegrepp utifrån ett geografiskt identitetsbegrepp levde inom samma område och hade därmed samma. Gård och by i socknen skilde dem åt utifrån begrepp, men det var inget starkt identitetsbegrepp. Kännedomen om andra områden utanför sitt eget var begränsad. Det finns fyndplatser med lämningar som kan ge ett stort och omfattande material ur ett historisk-arkeologiskt perspektiv, så därför är naturligtvis plats av betydelse för den historiska arkeologin. Men ur ett skandinaviskt medeltida perspektiv finns ett begränsat historisk-arkeologiskt material utan det är mer att betrakta som rent historiskt.

Identifieringsbegreppskandidat	Geografisk identitetstillhörighet	
Vetenskapsområde	Historia	Ej historisk-arkeologiskt område
Tidsperiod	1500-tal-	Ej skandinavisk medeltid
Kandidatbedömning	Uppfyller ej kravet avseende vetenskapsområde och tidsperiod	

Tabell 12 Sammanfattning av geografiska begrepp som identifieringsbegreppskandidat.

Identitetsbegrepp i ägande (typ V)

De identifieringsbegrepp som ingår i den här kategorin är de som är besvarade genom arkeologiska fynd och som därmed är intressanta ur ett historisk-arkeologiskt perspektiv.

Märken och bomärken

Benämningarna bomärken och märken används ofta synonymt men står för två olika ting. Märket är en symbol som autentiserar en fysisk person. En person hade ett och endast ett märke och ett visst märke kunde bara tillhöra en och endast en person. Ett bomärke däremot kan något förenklat sägas vara en juridisk person då det var en gård och de föremål och ägodelar (även djur och skog) som tillhörde gården. Bomärket identifierade gården och märket bonden. Märket tillsammans med bomärket är dessutom både en auktorisering och autentisering – en person äger eller brukar gården och har därmed ett antal ägodelar och rättigheter. Det finns många beskrivningar av märken och bomärken i form av i många fall ypperligt väl genomarbetade och systematiserade lokala sammanfattningar, men det är sämre med vetenskapliga analyser av dem i en större kontext. I Sverige hänvisas ofta till två studier: Rehnberg (1938) eller Skånberg (2003). Den förstnämnde beskriver bomärken i en lokal kontext utifrån Gruddbo på Sollerön i Dalarna där de vid studiens genomförande 1938 fortfarande användes. Skånberg (2003) har gjort en metastudie av många olika lokala dokumentationer, men i syfte att bevisa att det handlar om glömda gudstecken och tidig kristen symbolik, framför allt dopliturgi och därmed en koppling till ett namn.

Skånberg (2003, s 12) menar att bomärkena nådde sin största användning under 1500-talet, för att sedan i takt med att skrivkunnigheten ökade och kyrkböcker och offentliga register uppkom, sakta försvinna fram till 1900-talet. Han menar också att märket och bomärket användes i hela Europa och att det användes av alla – ”kungar och biskopar, bönder och drängar, köpmän och präster, adelsmän likaväl som borgare, män som kvinnor” och att de därför av forskare föreslagits kallas identitetsmärke (Skånberg 2003, s 13). Ett av hans huvudargument för att märkena har en kristen bakgrund är att samtliga geografiska områden där bomärken förekommit sammanfaller med ”det kristna Europas vidaste kultursfär” (Skånberg 2003, s 25).

Lindholm (1976) redogör för att under begreppet märke eller bomärke samla alla användningsområden för märket – beteckningarna för det på Europas olika språk, märkets olika namn kopplade till yrkesgrupper (exempelvis handelsmärke, bomärke och stenhuggarmärke)

och var märkena förekom (bomärken och husmärken). Det hade underlättat den samlade studien och analysen av märket ur mer än ett lokalt perspektiv.

Bomärkenas ålder och frekvens över tid är svår att bestämma. I lagtexterna förekommer de redan på 400-talet (Skånberg 2003, s 26) i de germanska folklagarna där de framför allt används i märkningen av träd. Kanske är det frågan om tidiga former av gränsdragningar och fastigheter. De är nära förknippade med trä och träfiber då de i många fall utgörs av räta linjer som oftast följer fiberriktningen i trä, något som också är signifikant för runorna. Om trä varit huvudmediet för bomärken så är mycket av materialet idag borta. Runor är belagda redan på 100-talet och ett rimligt antagande är att de tidigaste märkena är ungefär lika gamla. Det förekommer mängder av kombinationer så det är lätt att använda och komma ihåg i en värld där de flesta var analfabeter. Byn hade ett litet antal, socknen några fler men det kan sällan förekommit fler än hundratalet bomärken i den närmaste omgivningen. Märket var ett enkelt och kraftfullt sätt att uttrycka både ägarskap och identitet.

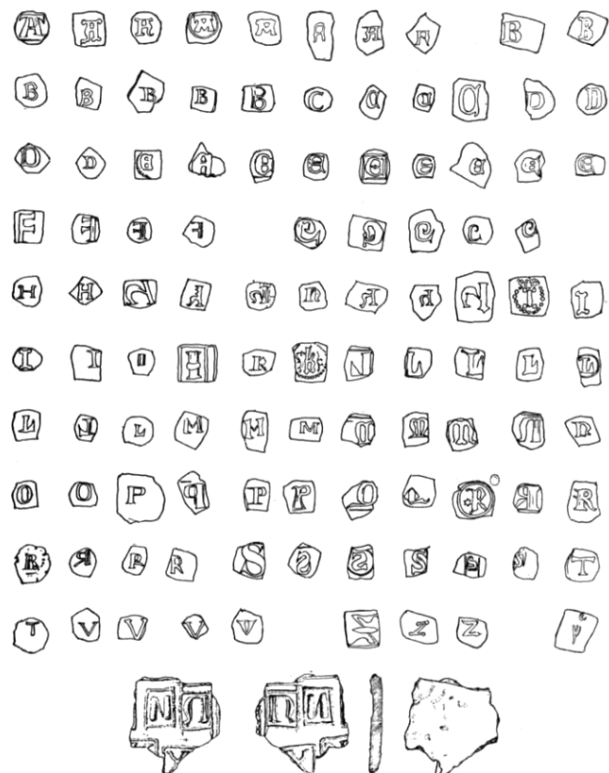
Märke är ett piktogram som på ett föremål identifierar en relation mellan föremålet och en individ. (Skånberg 2003, s 12ff) Bomärket är ett specialfall av märke som identifierar en relation mellan föremålet och en gård och därmed egentligen till en slags juridisk person. Genom bomärket kan en individ auktoriseras till objektet, men det behöver inte nödvändigtvis handla om ägarskap utan kan vara olika grader av auktorisering (rätten att använda, nyttja och ha tillgång till). Skånberg redogör för att bomärket har använts i hela Sverige och även i Norge och Danmark och förekommer rikligt på stora mängder bohag och föremål i en historisk-arkeologisk kontext. Vidare förekommer de ofta i avtal och protokoll, även bredvid namnteckningar under 1800-talet och början av 1900-talet. Bomärken och märken kunde gå i arv och kom att bli del av vapensköldar och sigill (även bland borgare) i vissa fall från 1600-talet.

Kännetecknande för bomärken och märken är att de behöver vara lätta att rista och tydligt att särskilja. Ofta har de ett fåtal raka linjer ordnade på ett för området där de förekommer unikt sätt. Skånberg säger sig ha identifierat 27 595 olika typer av bomärken (Skånberg 2003, s 7). Han säger sig kunna spåra dem tillbaka till de germanska folklagarna från 400–800-talet (Skånberg 2003, s 26) och bland de första historiskt belagda exemplen är just att märka träd och sätta gränser. Huruvida träden är märkta genom ristning, målning eller märkning på annat sätt framgår inte. Vidare finns ett textställe från 770-talet som beskriver att bomärken och

märken användes för att märka föremål: ”Vi förbjuder borttagandet av kläder och liknande ting utan oklanderligt märke”. I nordiska sammanhang är de äldsta beläggen för bomärken från 1100-talet (Skånberg 2003, s 27) i de isländska Gragas-lagarna. Alf Henriksson beskriver i ”Isländsk historia” (Henriksson, 1981, s 19, 27, 83) att delar av gragas-lagarna stadfästes vid Alltingen 1123 och att skrifterna således är betydligt äldre än så. Det finns kopplingar till runskriften i märken och bomärken, varvid det kan antagas att märken och runor har funnits ungefär lika länge.

Identitetsbegrepp utifrån skrå och yrkestillhörighet

Rydbeck (1928) utvecklar diskussionen om bomärkets funktion till att även vara kontroll- och handelsmärke i en sådan kontext att den även kunde fungera som identitetsbegrepp. Genom att märka varor och dokument med sitt bomärke kunde därmed bomärket förknippas med ett skrå och en plats, där kanske individen i sig själv var den ende innehavaren av skrået eller ingick i ett litet lättgenomsökbart urval av individer på orten. Svanberg (2013) beskriver förekomsten av stenhuggarmärken i bland annat Lunds domkyrka, Linköpings domkyrka och Hejnums kyrka på Gotland (Svanberg 2013, s 60ff) som en kombination av

Figur 9 Exempel på kontroll- och handelsmärken från medeltida Skanör. Källa: Rydbeck (1928).

individens märke tillämpat i skråets värv. Detsamma gäller byggmästare, vars märken kan ses.

Groebner (2004, s 43) redogör för olika typer av tiggarmärken, som utfärdades av myndigheterna till tiggaren. Listan kan göras lång med olika typer av märken att fördjupa sig i och för att nämna några redogör Groebner för olika typer av vapen, signa, som var stansade i tenn eller bly och som är föregångaren till ID-kort och polisbrickor (Groebner 2004, s 37). Det fanns symboler och märken som vattenmärken i papper och dokument av olika slag för att (Groebner 2004, s 55) och så småningom utvecklades sigill till monogram (Groebner 2004, s 41). Vidare beskriver Groeber (2004, s 126ff) själva handlingarna för dokumentationen, som

innehavaren bar med sig. Området märken är mycket omfattande och ett exempel på ett område som skulle kunna utvecklas ytterligare i vår modell.

Identifieringsbegreppskandidat	Märken och bomärken	
Vetenskapsområde	Historisk arkeologi	Historisk-arkeologiskt område
Tidsperiod	100-tal (utifrån runor) 1100-tal (utifrån tillämpning)	Skandinavisk medeltid
Kandidatbedömning	Uppfyller kravet.	

Tabell 13 Sammanfattning av märken och bomärken som identifieringsbegreppskandidat.

Resultat och slutsats

Sammanställning av kandidaterna till identitetsbegrepp

Genom att sammanställa de olika kandidaterna och sortera dem kronologiskt framträder nedanstående bild (tabell 14) av samtliga kandidater. I tabellen betyder grön att det finns flera förekommande historisk-arkeologiska belägg för identitetsbegreppskandidaten under skandinavisk medeltid i det redovisade intervallet.

Begreppskandidat	500	600	700	800	900	1000	1100	1200	1300	1400	1500	1600	1700	1800	1900	
Kroppsmått och vikt																
Mänsklig arvs massa (DNA)																
Daktyloskopi																
Kroppsmärken																
Avbildningar																
Tilltalsnamn																
Binamn																
Flera förnamn																
Släktnamn/efternamn																
Edgång																
Tidsbegrepp																
Rumsliga begrepp																
Märken/bomärken																
Skrå och tillhörighet																

Tabell 14 Sammanfattning av individuella autentiseringsfaktorer.

Genom att exkludera de begreppskandidater som inte förekommer under skandinavisk medeltid får vi följande sammanställning på medeltida identitetsbegreppskandidater:

Begreppskandidat	1000	1100	1200	1300	1400
Kroppsmärken					
Tilltalsnamn					
Binamn					
Edgång					
Märken/bomärken					
Skrå och tillhörighet					

Tabell 15 Sammanfattning av individuella autentiseringsfaktorer under skandinavisk medeltid.

Om vi dessutom sammanställer de som vi bedömt vara identitetsbegreppskandidater ur ett historisk-arkeologiskt perspektiv får vi fram att a) namn och b) märken/bomärken är de

kandidater vi kunnat härleda genom vår iterativa process. Genom att kombinera tilltalsnamn och binamn tillsammans med märke och bomärke så får vi faktiskt en fullt godtagbar uppsättning identitetsbegrepp under 1000–1500 som fungerar som unika identifierare inom en relativt stor population. Indirekt (binamn) vet vi också att det rumsliga begreppet finns representerat och även kroppsmärken och signifikanta kännetecken.

Slutsatser av analysen

Analysen visar på två huvudsakliga slutsatser:

- a) Den är ett exempel på hur man utifrån ett informatiskt (systemvetenskapligt) analysperspektiv kan undersöka historisk-arkeologiska data. Den är på intet sätt allomfattande och heltäckande, men den kan relativt snabbt identifiera ett antal områden att undersöka mer omfattande.
- b) Den är ett exempel på ett iterativt förfarande där både metod, modell, data och analys korrigeras under arbetets gång utifrån erfarenheter under arbetets gång på ett sådant sätt som ofta är vanligt inom systemvetenskap.

Fördelen med analysen är att vi kan använda oss av moderna begreppsmodeller på historiskt material. Dessutom visar den på ett snabbt och effektivt sätt att identifiera data och dessutom på en distribuerad analys. Vi hade kunnat göra fem grupper som var och en fokuserade på en av våra fem typer (I-V) och sedan sammanställt materialet. Vi skulle kunna automatisera analysen till viss del, kategorisera förekomster av vissa nyckelord i texter och hittat många förbättringar att ytterligare göra modellen allt bättre och mer förfinad.

Nackdelen med analysen är att ingen modell är bättre än de data vi för in i den och att det finns så mycket mer data att gå igenom och tillföra modellen och att det ibland inte finns data men väl indikationer som är i gränslandet. Hur mycket vet vi egentligen om namn på slavar i en tid där de första historiska källorna sammanfaller med slaveriets avveckling? Hur mycket vet vi egentligen om bomärkens förekomst då äldre föremål sällan är väl bevarade? Där fakta slutar tar i bästa fall hypoteser och i sämsta fall spekulationer vid – vilket kan förstöra modellens tillförlitlighet.

En viktig slutsats från analysen är vidare ytterligare en. Grupperas kandidaterna utifrån typ (I-V) på ena axeln och analyserar om det är historiskt eller arkeologiskt material på den andra

axeln så framträder en intressant bild. Biometriska begrepp ur ett arkeologiskt perspektiv sorterar under osteologin och ur historiskt perspektiv som historia. Kognitiva identitetsbegrepp ur ett arkeologiskt perspektiv är ren arkeologi och ur ett historiskt perspektiv ren historia. Fortsätter man resonemanget framträder nedanstående sammanställning (tabell 16).

Typ	Identifieringsbegrepp	Arkeologiskt material	Historiskt material
I	Biometriska identifieringsbegrepp	Osteologi	Historia Gränslandet mellan historia och historisk arkeologi
II	Kognitiva identitetsbegrepp	Arkeologi (det historiska och historiskt-arkeologiska materialet i sig själv)	
III	Kronologiska identitetsbegrepp		
IV	Rumsliga identitetsbegrepp		
V	Identifieringsbegrepp i ägande	Historisk arkeologi	

Tabell 16 Sammanfattning av olika typer av identifieringsbegrepp inom humanistiska vetenskapsområdet.

Det starkaste kandidatområdet inom historisk arkeologi av de fem områdena är identifieringsbegrepp utifrån föremål och ägande. Begreppens olika komponenter enligt metod (se tabell 17) kan också sammanfattas enligt följande:

Typ	Identifieringsbegrepp	Arkeologiskt material	Historiskt material
I	Biometriska identifieringsbegrepp	<ul style="list-style-type: none"> - Kroppsmått och vikt - Daktyloskopi (fingeravtryck) - Mänsklig arvs massa (DNA) - Igenkänningsmärken - Märken på huden - Tatueringar - Brännmärkning - Fräknar och koppärr 	<ul style="list-style-type: none"> - Beskrivningar av personer - Personporträtt - Tatueringar - Signata – hudfärg - Brännmärkning - Fräknar och koppärr
II	Kognitiva identitetsbegrepp	(inget material)	<ul style="list-style-type: none"> - Namn - Edgång
III	Kronologiska identitetsbegrepp	Få kandidater	- Många källor och dateringar
IV	Rumsliga identitetsbegrepp		- Många platser
V	Identifieringsbegrepp i ägande	<ul style="list-style-type: none"> - Märken och bomärken - Skrå- och handelsmärken - Tiggarmärken - Vapen – signa stansade i tenn eller bly, jfr badge - Pilgrimsmärken - Monogram - Vattenmärken 	

Tabell 17 Identitetsbegreppen i studien grupperade och kategoriserade. Fetmarkerade är urvalet kopplat till historisk arkeologi.

Genom att fortsätta analysen ytterligare ett antal iterationer hade den här modellen vuxit och blivit än bättre, men vi kan redan nu se ett mönster och en modell på vilka olika identitetsbegrepp som kan ha varit aktuella för att identifiera och identifiera sig under skandinavisk medeltid i en analfabetisk kontext – vilket var uppsatsens syfte.

Sammanfattning

En viktig komponent inom ämnet historisk arkeologi är att nyttja historiska data och kombinera dem med arkeologiskt material för att få en rik bild av objekt eller process som studeras. I ansatsen till denna uppsats antogs att det fanns fler tillämpningar och identitetsbegrepp inom historisk arkeologi än det fanns inom det tidsintervall och geografiska område som valdes att studera. En del i antagandet var att det torde finnas fler influenser från det latinska södra Europa och kanske i kontakterna under senare delen av järnåldern och övergången till medeltiden med Bysans. Biometriska data och olika sofistikerade namnkonstruktioner trodde jag var vanligare men de visade sig inte finnas. Tillämpningarna och behovet att identifiera sig och kunna identifieras trodde jag också var större.

Samtidigt så kom jag att upptäcka märken och bomärkens betydelse och den samhällsanda som präglade samhället – att individen definierades av gruppen och kollektivet. Förvisso har det ingått i grundkursen med samhällsklasser och olika grupper. Vidare blev det uppenbart att det finns många artefakter som inte unikt *identifierade* individen men i kombination med varandra *definierade* individen och dennes rättigheter. Individen klädde sig i sina rättigheter, bar sina rättigheter väl synliga och bodde som rättigheterna tillät. Därmed fanns det mindre behov av att veta vem individen var – rättighetsfrågan kopplat till en enskild unik individ var mindre.

Studien kan sammanfattas enligt följande:

- Det går att tillämpa systemvetenskapliga analysmetoder på historisk-arkeologiskt material och en iterativ växling mellan metod och analys.
- De moderna begreppen inom autentisering går med fördel att tillämpa på medeltida identitetsbegreppskandidater.
- De kandidater som härleds i studien omfattar huvudsakligen a) namn (tilltalsnamn och binamn) och b) märken/bomärken tillsammans med indirekta faktorer i form av rumsliga identitetsfaktorer som gård, by och socken.

Vidare finns det vissa indikationer på a) att identiteten stärktes hos individen genom att vara känd bland allmänheten och b) att styrka sin identitet också är kopplat till heder.

Som kritik eller möjlighet till vidare fördjupning redovisas följande:

- a) Det kan finnas fler identitetsbegrepp än de i uppsatsen redovisade.
- b) De identitetsbegrepp som är redovisade kan delas upp, omdefinieras eller grupperas på andra sätt än som gjorts i uppsatsen.
- c) Djupet i studien är begränsat och syftar enbart till att bidra till ovan redovisade punkter.
- d) Studien hade kunnat sträcka sig över andra geografiska områden eller tidsperioder, exempelvis under antiken eller i Kina/Indien under samma period.

Vidare forskning inom området

Avslutningsvis kan, liksom i förordet, konstateras att detta område har goda möjligheter att studeras ytterligare. Det finns möjlighet att studera identitetsbegrepp i Asien under samma period, Antiken i Medelhavsområdet, neolitiska identitetsbegrepp och ägarmärken och många andra områden. Bilden hade blivit än rikare om den sträcker sig över en längre period fram till nutid eller om studien omfattar hur olika identitetsbegrepp varierar över tiden. Att hitta någon form av ägarmärken eller biometriskt material i neolitiskt material och kanske rent av kunna dra någon generell slutsats ur ett antropologiskt perspektiv om identitetsbegrepp generellt skulle vara av intresse. Även att hitta fler identitetsbegrepp och kategorisera dem annorlunda, kanske till och med utveckla systematik inom historisk personidentitetsforskning är en möjlighet för vidare forskning. Särskilt intressant för det historisk-arkeologiska området vore att studera föremål (identitetsbegreppstyp V) ytterligare och gruppera fler märken och föremål inom Skandinavien över ett längre tidsintervall än uppsatsens avgränsning.

Referenser

- Alder, Ken, and Olov Hyllienmark. 2003. *Världens mått: berättelsen om hur metersystemet förändrade världen*. Stockholm
- Bose, Palash Kumar & Kabir, Mohammad Jubaidul. 2017. Fingerprint: A Unique and Reliable Method for Identification. *Journal of Enam Medical College*. 7, 29-34.
- Checkland, Peter & Jim Scholes. 1999. *Soft systems methodology: a 30-year retrospective ; Soft systems methodology in action*. Chichester
- Cole, Simon A. 2004. History of Fingerprint Pattern Recognition. *Automatic Fingerprint Recognition Systems*. Red: Nalini Ratha & Ruud Bolle.
- Davis, Natalie Zemon. 2010. *The return of Martin Guerre*. Brantford
- Duncan, David Ewing. 2000. *Kalendern: människans 5000-åriga kamp att rätta klockan efter himlen - och vart de tio försvunna dagarna tog vägen*. Stockholm
- Ford, Warwick. 1994. *Computer communications security: principles, standard protocols and techniques*. Englewood Cliffs, NJ
- Forde, Simon, Lesley Johnson & Alan V. Murray. 1995. *Concepts of national identity in the Middle Ages*. Leeds
- Förenta Nationerna. *Barnkonventionen: FN:s konvention om barnets rättigheter*. (2009). Stockholm
- Förenta Nationerna. 1948. *The Universal declaration of human rights*. New York.
- Groebner, Valentin, Tommy Andersson & Thomas Götselius. 2009. *Personbevis: passets födelse i medeltidens Europa*. Göteborg
- Gunther, T. & Jakobsson, M. 2016. Genes mirror migrations and cultures in prehistoric Europe — a population genomic perspective. *Current Opinion in Genetics & Development*, 41: 115-123.
- Henrikson, Alf, and Björn Berg. 1991. *Isländsk historia*. Stockholm
- Holmberg, S C. 2019. *Systemik - något om systemvetenskapens praktiska tillämpning i en komplex värld*. Books on demand (www.bod.se)
- Lindholm, Carl. 1976. *Bomärken*. Stockholm.
- Marcus, Joseph H., Cosimo Posth, Harald Ringbauer, Luca Lai, Robin Skeates, Carlo Sidore, Jessica Beckett, et al. 2019. *Population history from the Neolithic to present on the Mediterranean island of Sardinia: An ancient DNA perspective*.
- Mårtensson, P. 2001. Personnamn. *Medeltidens ABC*. Red: Orrling, Carin. Stockholm
- Nyström, S et al. 2013. *Namn och namnforskning : Ett levande läromedel om ortnamn, personnamn och andra namn. 2013*. Red. av Staffan Nyström (huvudredaktör), Eva Brylla, Märit Frändén, Mats Wahlberg och Per Vikstrand.
- Ohlmarks, Åke. 1976. *De svenska landskapslagarna*. Stockholm
- Pipping, Gunnar. 1968. Några drag ur det svenska mått- och justeringsväsendets historia. *Ur mått- och justeringsväsendets historia. s 43-66*. Stockholm.
- Popa, Cătălin Nicolae, and Simon Stoddart. 2014. *Fingerprinting the Iron Age approaches to identity in the European Iron Age : integrating South-Eastern Europe into the debate*. Oxford

- Rehnberg, Mats. 1938. "Bomärken" i Berg G. & Svensson S. (red): *Gruddbo på Sollerön. En byundersökning, tillägnad Sigurd Erixon 26/3 1938*. Stockholm.
- Rydbeck, Otto. 1928. Medeltida kontrollmärken av bly. *Fornvännen* 23, s 150-176.
- Schofield, Phillipp R. 2018. *Seals and their context in the Middle Ages*. Oxford
- Skånberg, Tuve. 2003. *Glömda gudstecken: från fornkyrklig dopliturgi till allmogens bomärken*. Lund
- Svanberg, Jan. 2013. *Medeltida byggmästare i Norden*. Stockholm
- Svenska Akademiens ordbok (SAOB). 1933. *identitet*. Lund.
- Svenska datatermgruppen (dataterm.termado.net). 2019. *autentisering*. Stockholm
- Van Gigch, J P & Pipion, L L. 1986. In search of a paradigm for the discipline of information systems. *Future Computer System*, 1. s 71-97.
- Wasén, Karl-Fredrik och Högman, Hans. 2011. *Vikingatida och medeltida mått och vikt*. Fotevikens museum.
- Österlund, Mikael. 2018. *Rekommendation kring hantering av identitetsbegrepp för fysisk person i verksamhetssystem*. eSam. Stockholm.